

Life without identity: The invisible socio-political and humanitarian faces of statelessness

Aylin Çiçekli¹ 

¹Akdeniz University, Department of Sociology, Antalya, Türkiye.

ABSTRACT

Statelessness has become a significant humanitarian concern, garnering heightened attention from the international community in contemporary society. Statelessness, characterized by an individual's lack of recognition as a citizen by any state, transcends basic legal status, representing a complex phenomenon with significant humanitarian implications. This article analyzes statelessness as a phenomenon, illuminating its historical and sociopolitical underpinnings. The exploration begins with the human ramifications of statelessness, emphasizing its extensive consequences for people. Stateless individuals frequently lack fundamental rights, encountering substantial obstacles in obtaining vital services such as healthcare, education, and work. Moreover, the lack of legal protection, together with pervasive discrimination and social isolation, intensifies their vulnerability. This essay emphasizes that statelessness extends beyond personal difficulties and is a wider problem that exacerbates societal inequality. The essay examines the factors that contribute to statelessness from legal, political, and social viewpoints. Uncertainties about legal status, flaws or discriminatory elements in citizenship legislation, international migration, state disintegration, and alterations in borders are seen as key factors contributing to statelessness. Structural concerns, such as ethnic and religious discrimination and limitations on women's rights to confer citizenship, are emphasized as factors that perpetuate and intensify the problem. This research seeks to explore the basic issues encountered by stateless persons from legal, social, and humanitarian perspectives, aiming to illuminate the frequently neglected aspects of statelessness. The study aims to address a scholarly deficiency about the topic and offer insights that may influence and guide future policy. It aims to improve comprehension of the obstacles faced by stateless persons while aiding in the formulation of solutions. In summary, statelessness is a pressing concern for prompt action within the realms of human rights and international law. The paper underscores the imperative of global collaboration, the revision of citizenship legislation, and the execution of individual-focused humanitarian strategies to successfully address statelessness.

KEYWORDS

Citizenship, Statelessness, International migration, Human rights, Equality.

Introduction

Aristotle's statement in *Politics*, written centuries ago, that humans are naturally political animals and therefore inclined to live with others, serves as evidence of humanity's inherent desire for communal living. He defines humans as "*zoon politikon*" and asserts that their tendency to live together in communities is innate. He states that individuals can lead a better life by living together within a community, as communities provide the social, economic, and moral order that individuals cannot achieve alone. In the opposite case, that is, if a person lives in isolation from the community, Aristotle interprets this in two ways: either they are a beast, incapable of social life, or a god, entirely self-sufficient and beyond human needs. Such a person is seen as either a divine being (godlike and entirely independent of all needs) or a 'wretch' (one who cannot adapt to the community and fails to fully realize their human qualities). In this context, Aristotle emphasizes that individuals who live outside the community cannot fully realize their human potential, thereby exhibiting an incomplete existence.

Therefore, following Aristotle's statements, it would not be incorrect to conclude that 'statelessness' is a problematic concept. Rather than being just a concept, "statelessness" is a fundamental human issue that focuses on the connection between the state and collective identity, forcefully highlighting the citizen–non-citizen duality expressed in Waas's statement, "nationality matters." Since ancient times, people's political and legal statuses, sense of belonging, property acquisition, civil rights, social roles, pursuit of justice in the face of injustice, educational and health needs, marriage and divorce processes, and childbearing have been crucial for their integration into social life. *"You are no one. You do not exist. You cannot get married; you cannot buy a house. You have no right to demand anything. This applies not only to you, but also to your family, your children, and many of your blood relatives."* These are common statements used to describe the stateless population, which exceeds 10 million worldwide and is rapidly increasing every day (UNHCR, 2018). These people, whose voices go unheard, whose needs are overlooked, and who are virtually ignored, are clearly defined in the 1954 Convention as being "not recognized as citizens by any state." The United Nations continues its efforts to address marginalized and excluded statuses, such as statelessness, and in its recent statement, emphasizes its commitment to completely eliminate this issue by 2024. Considering the explanations provided so far, it can be stated that viewing the world from a 'citizenship' perspective—seeing citizenship as a natural starting point for managing the rights and obligations of the global population and treating it as an indispensable prerequisite for access to all global rights—represents a common assumption (Bloom, 2017).

In the literature, statelessness has thus far been addressed as a legal issue, often examined in the context of individuals lacking citizenship status and consequently being unable to access basic rights. This approach has focused on statelessness as a status issue, examining the deficiencies in citizenship laws, discriminatory regulations, and gaps in international legal frameworks. The legal perspective has been shaped particularly through international documents such as the 1954 Convention relating to the Status of Stateless Persons and the 1961 Convention on the Reduction of Statelessness. The proposed solutions have primarily been limited to legal reforms and regulations aimed at granting citizenship. In recent years, however, a paradigmatic shift has occurred, and statelessness has begun to be addressed not only as a legal status issue but also as a sociopolitical, humanitarian, and structural problem. This new approach deeply examines the social, economic, and psychological effects of statelessness on individuals, while emphasizing the relationship between this phenomenon and issues such as marginalization, discrimination, and social exclusion. Additionally, it is emphasized that the historical roots of statelessness are grounded in structural factors such as migration, border changes, ethnic and religious discrimination, and the limitations on women's ability to transfer citizenship. With this shift, the phenomenon of statelessness has been placed within a broader context, evaluated from a human rights perspective, and an approach centered on individuals' life experiences has been adopted. Thus, the proposed solutions are not limited to legal regulations; they also include multidimensional approaches such as social integration, addressing economic inequalities, and increasing humanitarian aid (Jain, 2022; Bloom et al., 2017; Blitz, 2009).

The new approach to statelessness challenges the rationale behind the intense efforts of global and national bureaucracies that treat statelessness solely as a legal status, shifting the focus instead to the fundamental rights and humanitarian needs of stateless individuals (Kochenov, 2024, p. 118). The new literature on statelessness offers a profound paradigmatic shift in understanding and analyzing this phenomenon. This rights-based approach challenges the assumptions that combating statelessness is always in the best interest of the affected populations or that it is inherently linked to the protection of human and citizenship rights. This new perspective argues that the issue is not merely that some individuals do not fully fit into the citizenship hierarchy or hold a stateless status, but rather that it is rooted in the world's current unjust neo-feudal citizenship structures (Arendt, 2012; Bloom, 2017; Rütte, 2022; Yadav, 2023). In particular, the criticism of the traditional understanding, which is based on legal adherence to

citizenship status and neglects individual rights, places statelessness studies within a broader context of structural inequalities (Batchelor, 2006). In recent years, this field has expanded beyond traditional statelessness studies by focusing on the arbitrariness of state-centered citizenship regimes and their impact on marginalized groups (Manby, 2019). This new approach proposes to address the phenomenon of statelessness not only as a legal issue but also as a multifaceted problem within the contexts of human rights, social justice, and global inequality.

Nowadays, migration not only involves a change in geographical location but also leads to the widening of linguistic, religious, cultural, and economic gaps (Castles & Miller, 2008, p. 281). This situation adds new concerns to citizenship discussions, compelling policy-makers to make new decisions in response to the potential of newcomers to alter the socio-cultural structure of host countries and challenge the existing order. In addition, widespread racism and discrimination against immigrant groups around the world significantly complicate the integration processes. Especially, processes such as learning a new language and adapting culturally, which are vital for immigrants, are negatively impacted by these discriminatory attitudes. This situation creates a series of additional obstacles in accessing basic rights and services, such as birth registration, marriage registration, and access to education.

Equality, a universal value, is the right of all people to live with dignity, to be treated with equal respect and consideration, and to participate equally with others in social, cultural, economic, political, and civil life¹. This means that everyone subject to the jurisdiction of any state is, in principle, equal before the law and entitled to equal protection under the law, without discrimination based on nationality or statelessness. According to international human rights law, citizens and non-citizens should be treated equally before the law and by the state. In its latest comment on state obligations under the Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR) and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, it is stated that '*nationality*' should not prevent access to the rights mentioned in the Covenant. According to the conditions of the Covenant, all Covenant rights apply equally to everyone, regardless of their status.

This article aims to address the phenomenon of statelessness, an increasingly growing humanitarian crisis in the modern world, by exploring its historical, legal, and sociopolitical dimensions. Statelessness is not merely a legal status; it has profound humanitarian consequences, leaving individuals deprived of their fundamental human rights. The barriers that stateless individuals face in accessing fundamental rights such as health, education, employment, and legal protection only serve to deepen existing social inequalities. In this context, the study aims to examine the humanitarian, legal, and sociological aspects of the statelessness issue from a multidimensional perspective. The historical roots of statelessness, discriminatory provisions in citizenship laws, international migration, border changes, and the fragmentation of states are among the key issues the study focuses on. At the same time, the limitations on women's right to confer citizenship and the impact of structural factors, such as ethnic and religious discrimination, on statelessness will be examined in detail. In the study, the humanitarian dimensions of statelessness will first be addressed, highlighting the daily challenges faced by individuals, followed by an analysis of its legal and sociopolitical foundations. Finally, recommendations will be presented on international cooperation, the reform of citizenship laws, and the development of policies focused on individuals. This study aims to fill the academic gap on statelessness and establish a foundation that will guide future policy-making processes.

¹ Declaration of Principles on Equality, The Equal Rights Trust, October 2008, Principle 1: The Right to Equality.

Statelessness as a Phenomenon

Statelessness is a multidimensional phenomenon that has gained significance with the emergence of the modern nation-state system and is addressed by various disciplines. Especially in academia, statelessness, a relatively under-researched topic in the field of migration, has begun to be explored in greater depth with the expanding body of literature over the past 20 years.

The concept of statelessness gained prominence in the literature of international law in the first half of the 20th century. The displacement of millions of people after World War I and World War II, along with the emergence of new nation-states, has made the issue of statelessness a major humanitarian crisis (Arendt, 2012). In her work *'The Origins of Totalitarianism'*, Hannah Arendt emphasized that statelessness is a phenomenon that deepens the "paradox of human rights" in modern societies.

Between 1950 and 1980, statelessness was primarily addressed from the perspective of international law and was viewed as a consequence of interstate legal disputes. During this period, documents such as the 1954 Convention relating to the Status of Stateless Persons and the 1961 Convention on the Reduction of Statelessness became key instruments for addressing statelessness. With these efforts, the issue of statelessness was viewed as a problem stemming from the shortcomings or contradictions in citizenship laws, and the focus shifted to analyzing the legal impact and applicability of international conventions (Lilich, 1982). In the aforementioned conventions that have entered into force, a 'stateless person' is defined as an individual who is not considered a national by any state under the operation of its laws. In each state, the citizenship law holds the key to both the creation and resolution of statelessness, as it defines the conditions under which citizenship is acquired and lost. The relationship between statelessness and international law (Goodwin-Gill, 1978; Weis, 1979), the connection between statelessness and refugeehood (Grahl-Madsen, 1966; Weis, 1958), the evaluation of the statelessness issue within the context of international migration policy (Kunz, 1973), its treatment as a paradox of human rights and a structural problem of the modern nation-state system (Arendt, 1951; Robinson, 1955), and analyses in the context of sociopolitical impacts reflect the legal, political, and sociological approaches of this period. These approaches highlight the foundational points for addressing the phenomenon of statelessness as an interdisciplinary issue.

In the period between 1980 and 2000, statelessness was addressed in the context of social and political perspectives. The end of the Cold War and the dissolution of the Soviet Union marked the beginning of a new era in statelessness studies. During this period, statelessness began to be addressed in the context of identity, belonging, and human rights, gaining renewed attention from disciplines such as literature, sociology, political science, and anthropology (Soysal, 1994). The roots and sociopolitical effects of statelessness were discussed, particularly in relation to the structural problems within the nation-state system. The relationship between statelessness and identity in a context that goes beyond the nation-state system was examined. Kunz (1981) theoretically explains the connection between migration and statelessness, while Batchelor (1995) focuses on the gaps between statelessness and international protection. Goodwin-Gill (1989), on the other hand, approaches the issue more from a human rights perspective, addressing it within the context of migration management and security policies. During this period, statelessness was examined not only as a legal issue but also from the perspectives of human rights, belonging, and social exclusion.

After 2000, the focus on statelessness shifted towards the perspectives of migration and human rights. In the 21st century, statelessness studies have become closely linked with international migration, globalization, and security policies. Issues such as forced migration, ethnic cleansing, and political repression have increased the number of individuals and communities having been rendered stateless (Blitz & Lynch, 2011). At the same time, the role of

companies and international organizations has grown, and the search for solutions to reduce statelessness has become more diverse (UNHCR, 2018).

Despite the lack of attention to statelessness, one of the overlooked topics in the field of migration, there has been a significant increase in literature over the past 20 years. The concept of citizenship has increasingly come to the forefront in recent years, emerging as a legal status that ensures rights through equal access to rights under state protection (Castles & Miller, 2008, p. 58-59). Especially with the increase in global migration movements in the 21st century, the concept of 'citizenship' has gained importance in the context of the rights of migrants, refugees, asylum-seekers, and foreigners, particularly when discussing the 'right of others'. Throughout history, from ancient societies to the present, citizenship has taken on various forms; however, it was not until the French Revolution that significant distinctions in citizenship status began to be felt among individuals. With the republic following the revolution, the principle of equality was re-evaluated alongside the concept of the 'foreigner,' which became integrated into the phenomenon of the nation (Asar, 2022, p. 4-5). Requiring individuals to be citizens of a particular country in order to benefit from universal human rights has created difficulties in accessing rights for those without citizenship (Faist & Gerdes, 2008). The emergence of nation-states has led to the development of state structures, and citizenship status has become a defining factor in shaping individuals' roles within society. Despite being overlooked for years, the reports, articles, and research published on statelessness have rapidly turned the issue into a focal point of interest both academically and politically (Manly & Waas, 2014). In the past, statelessness, national identity, displacement, minority rights, international migration, and refugeehood were briefly addressed, but today, international migration has become a much larger field of study within sociology, international relations, and political science (Goris et al., 2009; Foster & Lambert, 2016; Ujvari, 2017; Kervin et al., 2020).

Statelessness, which can be defined as a deviation from the norm, can be legally described as the absence of the bond of citizenship. The "Convention relating to the Status of Stateless Persons," adopted on September 28, 1954, and entered into force on June 6, 1960, defines a *stateless person* as an individual who is not considered a national by any state under the operation of its laws. In each state, the citizenship law holds the key to both the creation and resolution of statelessness, as it defines the conditions under which citizenship is acquired and lost.

The right to citizenship is a fundamental right, with clear expressions in guarantees against statelessness, as recognized by human rights law and outlined in international legal documents. Additionally, international law also establishes the minimum treatment standard that stateless persons are entitled to (Manly & Waas, 2014, p. 4). Therefore, the problematization of the issue of 'statelessness' initially emerged as a study of citizenship law and, over time, evolved into the research and interpretation of international standards and local norms related to statelessness. While illuminating the underlying causes of current statelessness situations and identifying the gaps in law has engaged the fields of law, politics, and international relations, it has remained largely outside the realm of interest for social sciences for an extended period. With the globalization of international migration, identifying stateless communities and addressing the social exclusion and deprivation of fundamental rights they face has become a significant issue in contemporary global literature (Weissbrodt & Collins, 2006, p. 246-248).

Probably, the greatest appeal of studying statelessness academically lies in the fact that it leads to highly problematic outcomes arising from different causes in every country and every case, while also providing an opportunity for almost every individual's unique story to come to light. Therefore, the severity of this phenomenon is being addressed at a global scale, as it concerns the entire world. Despite being such a crucial and prominent issue, the greatest disappointment is arguably the lack of concrete and reliable data to assess the scale of statelessness worldwide. That being the case, the conclusion to be drawn is that no one truly grasps the full extent of the problem. The reason why a precise figure for the number of stateless persons cannot be

provided is either the ongoing debates over a clear definition of 'statelessness' or the fact that this phenomenon is often politicized. Therefore, although the exact number cannot be known, all estimates point to the fact that statelessness is a widespread issue on a global scale. A predictable outcome of this is that the issue has become more widely debated in the literature.

With this group, scattered across the world and with numbers estimated to be as high as 15 million (Waas, 2008, p. 12), probably, the first question that comes to mind is what consequences statelessness has for these individuals, their families, the communities they live in, and the international community. The Office of the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) has defined stateless persons as "undesirable" and their situation as "excluded from the global state political system of the last century" (UNHCR, 1996). In a world where citizenship is viewed as a norm, stateless individuals find themselves excluded from the standard regime, existing as an exceptional phenomenon.

The issue of statelessness, which can be considered a fundamental case study in human rights, highlights the disregard for universal human rights law, which is meant to protect all of humanity, in certain situations. In her book *The Origins of Totalitarianism* (2011), Hannah Arendt uses the term "a man who is nothing but a man" when discussing statelessness, highlighting the challenges of having natural rights independent of nationality. Taking Arendt a step further, Agamben discusses the principle of entitlement to rights and the ownership of rights through national belonging, focusing on the fine line between "being human" and "being a citizen" (2000, p. 20). It is precisely at this point that human rights are a fiction if you are not a citizen. The main problem for stateless individuals, whose existence is considered null and void, begins precisely at this point.

Statelessness, recognized as a legal anomaly, is a humanitarian situation that affects its subjects both individually and socially. The phenomenon of statelessness not only affects the legal status and the ability to exercise rights of the individuals involved, but also impacts their perception and sense of belonging within society. It can negatively affect individuals' and communities' life choices and opportunities by trapping them in poverty or depriving them of other natural rights, forcing them to flee from their homes and countries. Therefore, the existence of awareness that statelessness studies need to go beyond legal regulations highlights the urgency of exploring the issue from an interdisciplinary perspective. Within the totality of the modern nation-state system, there is a need to analyse its objective impact on the lives of individuals and societies.

While the phenomenon of statelessness increasingly attracts attention as an international social problem, it also creates significant barriers in the development of academic studies and political approaches aimed at its solution. These challenges stem from factors such as low general awareness, the global lack of information on statelessness, the concealment of stateless populations in some countries, the political sensitivities surrounding the issue, and the lack of historical data on stateless individuals. All these challenges hinder both a better understanding of the issue and its systematic investigation as a problem.

Statelessness, which affects millions of people worldwide, has remained one of the overlooked areas of the global human rights agenda, despite being legally recognized in the 1950s. However, looking at the literature, especially over the last 10 years, there has been a notable increase in interest in statelessness among non-governmental organizations (NGOs), national policies, intergovernmental organizations, and various stakeholders in academia (Waas & Neal, 2013). This interest noted in the literature, although it remained limited in providing theoretical evaluations on a topic that had not attracted academic interest until recently, has managed to become a critical agenda during times of crisis through descriptive reports and recommendations. According to Blitz and Lynch (2011, p. 11-13), the issue of statelessness was primarily discussed in terms of "equality" and "security" in the late 1990s; however, starting in the 2000s, it began to be examined through Hannah Arendt's concept of the "right to possess."

The issue of statelessness is an exceptional case where the law has failed (Allerton, 2014, p. 27-28). Therefore, at this point, the minimum rights granted to stateless persons through the intervention of international law were detailed in the 1954 Convention relating to the Status of Stateless Persons (Waas & Hayvard, 2008, p. 387-390). According to the aforementioned convention, all the rights that citizens have under international law, except for the rights to vote, work in public offices, and freely enter and exit a country's borders, are recognized (Haddad, 2003, p. 3-5). In theory, the fact that stateless individuals are entitled to rights under international law does not mean that their rights are not violated in practice. These individuals, labeled as stateless, are often subjected to unnecessary, prolonged detentions, discrimination, and deprivation of basic human rights such as the right to travel, healthcare, education, and employment.

Statelessness, defined by some advocates as an issue of 'human security,' in practice, causes those without citizenship status to be deprived of the rights enjoyed by citizens, making it exceedingly difficult for them to exercise their basic human rights (Blitz, 2009; Lynch, 2005). Many studies have shown that there are countless challenges faced by stateless individuals. They are unable to benefit from many opportunities, such as official residency permits, the right to travel, employment in public institutions, the right to education, access to healthcare, property ownership, the right to vote and stand for election, as well as the right to protection and security (Lynch, 2009). The births, deaths, and marriages of stateless persons are often undocumented, and therefore they lack many official basic documents. Therefore, these individuals are officially excluded from the nation-state because they cannot obtain proof of eligibility for citizenship.

In light of the problems associated with statelessness, citizenship and the right to citizenship become even more complex, particularly when considering how stateless individuals live without this right and the impact of this deprivation on society. Statelessness is not only a threat to individuals but also a reality that undermines human security in the context of vulnerabilities arising from poverty, lack of state capacity, and socio-economic-political inequalities (UN General Assembly).

The Humanitarian Dimension of Statelessness

The shift in international law towards focusing on individual and concrete rights may reduce the importance of abstract concepts like citizenship (Kochenov, 2023). This change is clearly visible in the context of statelessness: If what matters is not citizenship status but the rights held in a specific region, protecting these rights becomes more of a priority than acquiring citizenship. However, this situation can sometimes be used as an excuse to deprive individuals of local rights or to send them to former colonial areas where opportunities are lacking.

In recent years, there has been a growing interest in the concept of 'entitlement' within legal regulations concerning statelessness. This change has also been reflected in the studies in the literature. Regional courts, such as the European Court of Human Rights and the United Nations Human Rights Committee, have adopted a more inclusive approach to individuals' entitlement, focusing on broader principles rather than solely the principle of 'citizenship'.

The most fundamental challenge faced by stateless individuals is the deprivation of their human rights. Without citizenship, it is nearly impossible to meet basic life standards such as traveling abroad, starting a family, registering children for the population registry, finding a job, or starting a business. These individuals, without legal status, are forced to live an 'invisible' life in society as well. Stateless individuals, deprived of civil, political, economic, cultural, and social rights, cannot control their own lives, access social benefits, or enjoy the right to education. At this point, the works of Hannah Arendt stand out; in her 1943 essay 'We Refugees', 1949 essay 'The Rights of Man: What Are They?', and 1951 book 'The Origins of Totalitarianism', Arendt made significant critiques on the universality and applicability of human rights.

Hannah Arendt's critiques of human rights are rooted in the structural tensions of nation-states. The rise of nationalism following the French Revolution and the dissolution of multinational empires after World War I accelerated the emergence of nation-states. However, according to Arendt, this structure is problematic even in its most ideal form (Beiner, 2000, p. 50-51). The fundamental issues related to human rights emerged in parallel with the birth of nation-states.

Mentioning two types of nation-states, Arendt views the Western-type nation-state, as exemplified by France, as the most perfect structure. Here, the peasant class was different from the nation-states in Eastern and Southern Europe due to its strong roots and emancipation. In fact, the peasant class had no such goal as strong roots and emancipation; rather, the goal was to address the issue of nationality (Arendt, 2012, p. 15). The root of their failure lay precisely in this. A third nation had thus appeared, formed through agreements and a union, consisting of 'minorities' made up of remnants. These failed nation-state structures, which viewed the rights granted to minorities as a threat to themselves, aimed to perpetuate their own authority by encouraging minorities to forget their identities and assimilate or be eliminated. Alienated from their own labor and reduced to the masses of uniform individuals in the modern world, the stateless migrant masses, resulting from the expansionist policies under the shadow of imperialism and the internal-external wars they provoked, were declared the 'scum of the earth' (Arendt, 2012, p. 256), deprived of human rights in the aftermath of the failed and problematic nation-state system (Arendt, 2012, p. 256). Thus, stateless individuals and refugees who emerged in this historical process, deprived of civil and political rights, essentially prove to the world that national interests take precedence over law.

Stateless and refugee individuals fall into the category of "individuals without rights" when they lose their citizenship or never acquire it. This situation, when combined with the failure to protect the human rights of minorities during and after wars, highlights that universal human rights are not truly universal. As Kymlicka (1995, p. 4-6) points out, the concept of multicultural citizenship or statelessness encounters a serious impasse, particularly when it comes to the rights of minorities. Citizenship in modern nation-states has become not only a tool for protection against foreigners but also an element that defines the ontological existence of the individual.

Each nation-state has specific conditions for legally determining its borders and for deciding who will be granted citizenship. Many countries around the world act based on their own jurisdiction, following the principles of *jus soli* (right of birthplace) and *jus sanguinis* (right of blood). In addition, there are countries that adopt a hybrid system, granting citizenship rights based on both *jus soli* and *jus sanguinis*. This decision, left to the discretion of states, sometimes leads to arbitrary practices and decisions. The issue of statelessness is based on multiple causes, but the most common and widely encountered ones can be listed as the fragmentation of nation-states, changes in laws, marriage, birth, or political discrimination (Odman, 2011, p. 9).

When it comes to international migration, there are numerous sources in the literature addressing the importance of family reunification or the establishment of family unity for vulnerable groups, such as refugees and internally displaced persons, in terms of their integration and adaptation to the host country. In the case of stateless individuals, however, there are no provisions in the conventions regarding family unity or the protection of family unity. International and national documents that emphasize the importance of family life and provide legal protection for it are found in the laws of nearly every country. The family institution, often described as the foundation of society and an indispensable element of national-state welfare, is emphasized in some countries as a structure that should be protected by religious and social institutions (Albarazi, 2014, p. 14). The violation of the right to family unity leads to the emergence of other rights violations faced by stateless persons. The issue of statelessness, which threatens family structure in many ways, can lead to a range of problems, such as psychological pressure on family members and the deprivation of basic rights as a family. These

challenges can exacerbate problems related to integration and socialization caused by migration.

In international human rights law, the rights to the protection of family life and family unity apply to refugees, asylum-seekers, and anyone in need of international protection. The family, considered the foundation of society, is recognized in the International Human Rights Law, Article 16(3) of the Universal Declaration of Human Rights, Article 23(1) of the Universal Declaration of Human Rights, Article 10 of the International Covenant on Civil and Political Rights, and Article 10(1) of the 1966 International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. Similarly, the preamble of the International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families and the 1989 Convention on the Rights of the Child also contains provisions aimed at the protection of the family. The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, in its Article 10(1), explicitly states ²: "The widest possible protection and assistance should be accorded to the family, which is the natural and fundamental group unit of society, particularly for its establishment and while it is responsible for the care and education of dependent children. Marriage must be entered into with the free consent of the intending spouses." The Human Rights Committee ³, established to monitor the implementation of this provision by states, has also emphasized that the right to form a family implies the possibility of living together.

Additionally, Article 5 of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination guarantees the right to equality in marriage and choice of spouse, without distinction as to race, colour, or national or ethnic origin. Similarly, while CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women)⁴ includes appropriate measures on this issue, it not only covers the right to form a family and choose a spouse but also incorporates rights related to the termination of marriage and issues concerning children. Thus, discrimination has been theoretically attempted to be prevented, and any differential intervention that could lead to discrimination has necessitated, under this principle, that individuals enjoy the same rights and receive equal treatment. This includes measures that encompass the right to family life and family unity for individuals, regardless of their immigration or other statuses. Direct discrimination⁵ refers to treating someone less favorably or unfairly based on a specific characteristic, such as their race, gender, age, religion, disability, or nationality. Indirect discrimination refers to situations that initially appear neutral but, through laws, policies, or practices, disproportionately restrict the exercise of rights based on prohibited grounds of discrimination.

The violation of the right to family unity among stateless individuals arises as a result of a series of other human rights violations they face. Despite the numerous theoretical decisions made regarding the protection and establishment of family unity, the practical reality shows that victimization continues due to differences in implementation across countries. Actually, this victimization is not related to the denial of the right to marry or establish a family, but rather points to a situation where individuals cannot undergo official procedures due to not having any documents. For stateless persons, the legal barriers to marriage represent only the visible part of the problem. Bearing the economic, psychological, and social impacts that come with being stateless means that people do not want to marry a stateless person. This situation becomes even more complicated when the status of statelessness, much like an inherited trait, is passed on to their children (Albarrazi, 2014, p. 15). This limitation on marriage for stateless persons

² UNGA, International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 16 December 1966, UNTS, vol. 993, p. 3, <http://www.refworld.org/docid/3ae6b36c0.html>.

³ UN Human Rights Committee (HRC), CCPR General Comment No. 19: Article 23 (The Family) Protection of the Family, the Right to Marriage and Equality of the Spouses, 27 July 1990, <http://www.refworld.org/docid/45139bd74.html>, para. 5.

⁴ UNGA, Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, 18 December 1979, UNTS, vol. 1249, p. 13, <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3970.html>, Article 16(1).

⁵ CESCR, General Comment No. 20, above fn. 30, para. 10. See also CESCR, General Comment No. 16: The equal right of men and women to the enjoyment of all economic, social and cultural rights (Art. 3 of the Covenant), 11 August 2005, E/C.12/2005/4, <http://www.refworld.org/docid/43f3067ae.html>, paras. 1 and 10-14.

means that many are deprived of the option to marry, making it even impossible to form a family life.

The Conditions Leading to Statelessness

Citizenship is the legal bond that individuals establish with a state, and it can be acquired either through the intervention of competent authorities or spontaneously by birth. Similarly, citizenship is a status that can be lost or changed. This situation is often implemented in different ways due to the broad powers that states exercise based on their sovereignty. The loss of such an important status as citizenship, i.e., statelessness, is a multidimensional issue. In this study, the conditions leading to statelessness will be addressed under two main headings: legal and political-historical factors.

The legal conditions leading to statelessness:

Discriminatory citizenship laws, along with practices based on gender, ethnicity, and religion, as well as inadequate birth and marriage registration systems, lead to many individuals being deprived of their citizenship rights (Yuval-Davis, 1999, p. 120).

Discriminatory practices based on gender:

Discriminatory practices based on gender are an important factor that limits individuals' access to basic rights by preventing equal use of citizenship rights. This discrimination can manifest in women being unable to pass on their citizenship to their children or spouses, or not having equal rights to acquire or maintain citizenship compared to men. This situation arises from the failure of national citizenship laws to be structured in accordance with the principle of gender equality. As a result, millions of women and their children are deprived of the right to citizenship, which increases the risk of statelessness.

Although the concept of human rights gained prominence after the French Revolution, until the mid-20th century, women and children in many countries were excluded from accessing political, civil, and social rights (Çakır, 2017). In the modern state understanding, women were seen as part of the ideological and cultural reproduction within the male-dominated order, which prevented women from having equal conditions with men in terms of citizenship rights. Women, especially, have faced serious restrictions in conferring citizenship to their children. When women marry someone who is not a citizen, they may be unable to acquire their husband's citizenship. In cases where their spouse becomes stateless or in situations like divorce, they can automatically lose their own citizenship. Women, who hold a passive status in terms of citizenship, face the risk of statelessness, especially when they marry foreign individuals.

This gender-based discrimination not only negatively affects women but also harms another disadvantaged group: children. Laws that recognize citizenship as patrilineally inherited can prevent women from conferring their citizenship to their children (Blitz & Lynch, 2011, p. 8). For example, in countries like Jordan, Lebanon, and Malaysia, women are unable to pass citizenship to their children born to foreign spouses, while men have unlimited rights to do so. This situation increases the risk of statelessness, especially for children born to migrant spouses, and creates serious humanitarian issues.

Ethnic and racial discrimination:

Some countries may use citizenship laws as an effective tool to exclude specific ethnic groups. This particularly leads to minority groups facing the issue of statelessness. When a state revokes an individual's citizenship for discriminatory reasons, the stateless person faces a highly complex situation in a hostile state environment. Moreover, the individual facing statelessness not only suffers the direct consequences of statelessness—such as the inability to access basic rights and services—but also must confront the broader societal stigma of being perceived as an "unwanted other."

In such situations, the social construction of statelessness places individuals in a far more vulnerable position than simply an accidental occurrence of statelessness or a voluntary renouncement of the right to citizenship. The rhetoric in which the state portrays stateless individuals using negative terms such as 'outlaw,' 'prohibited,' 'criminal,' or 'exile' further marginalizes these individuals and paves the way for discriminatory policies to gain legitimacy within society (Velde & Letschert, 2014, p. 287).

The situation faced by the Rohingya Muslims in Myanmar serves as a striking example of this (Cheesman, 2017), while a significant portion of the Kurdish population scattered across Turkey, Syria, Iraq, and Iran has also been deprived of citizenship rights (Tejel, 2009).

Religious-based discrimination:

In some countries, citizenship laws and practices may lead to discrimination based on religious beliefs, causing certain religious groups to be rendered stateless. Religious-based discrimination manifests itself in policies that limit the right to citizenship based on ethnic identity, sect, or belief. As a result, such practices lead to social marginalization, human rights violations, and serious issues like statelessness.

Insufficient birth registration and marriage certificates:

Inadequate birth registration documents can lead to a child becoming stateless, even if they were born to the correct parents and within the proper borders of a country, due to missing paperwork. Birth registration documents are considered one of the most fundamental official documents as they provide an individual's initial legal recognition. The lack of legal proof of a baby's existence if not registered at birth significantly jeopardizes its recognition as a member of society and access to basic rights in the future. Similarly, the failure to officially register marriages also negatively impacts the citizenship rights of individuals and their children. Official marriage registrations not only secure the rights of the spouses but also play a crucial role in determining the citizenship status of the children born from the union (Waas, 2008, p. 153).

The lack of birth and marriage registrations has increasingly been recognized as one of the most significant causes of statelessness in recent years. Although birth registration is universally implemented in developed countries, the situation is quite different in developing and underdeveloped countries. In these regions, one in every four children under the age of five is unregistered. On a global scale, it is estimated that approximately 166 million children do not have birth registrations, with half of this population being located in countries such as the Congo, Ethiopia, India, Nigeria, and Pakistan. Additionally, it is estimated that even among children with birth records, approximately 237 million children do not possess a birth certificate.

Geographic regions also have a significant impact on the lack of birth registrations. It is observed that the birth registration rates in urban centers are 1.7 times higher compared to rural areas (UNICEF, 2019). In addition, lack of birth registration is a more widespread problem among disadvantaged groups such as national minorities, indigenous communities, migrants, displaced persons and victims of war.

The reasons for this lack of registration may stem from both the practices of states and the insensitivity of individuals. Socio-economically disadvantaged families face barriers such as birth registration fees, complexity of bureaucratic processes and access to registration offices (Waas, 2008, p. 154). From the perspective of states, this situation arises as a result of inadequate and weak registration systems.

These assessments clearly highlight why the issue of birth registration is so crucial in the context of preventing statelessness and how international law addresses this matter. The registration of births not only determines the legal status of individuals but also plays a vital role in preventing the risk of statelessness. In addition, the proper registration of marriages should also be seen as an important step within this framework (UNHCR, 2008, p. 123). These two

interconnected and mutually reinforcing deficiencies contribute to the increased risk of statelessness.

Just as the importance of birth registration is recognized, marriage registrations must also be legally established. Most of the regulations regarding marriage registration aim to eliminate discrimination against women. For example, in 1994, the United Nations Treaty Body⁶ requested state parties to ensure the official registration of all marriages based on civil, religious, or customary law in order to achieve equality in marriage and family relations.

The official registration of marriages not only ensures equality between spouses but also allows for the regulation of the marriage age under state control, prevents polygamy, and protects children's rights. However, despite some awareness having been raised regarding marriage registration, this issue has not yet been given sufficient importance at a universal level. Similar to birth registration, marriage registration is also often neglected in practice and continues to exist as an unresolved issue.

The political and historical conditions leading to statelessness:

Statelessness, as a result of historical and political conditions, emerges as a global issue that leads to the deprivation of basic rights for millions of people. Colonial legacy, redrawing of borders, discriminatory nation-state policies, and civil wars are among the key factors contributing to the causes of statelessness. Historically, the issue of statelessness has emerged as a byproduct of political crises, interstate conflicts, and the processes of nation-state building.

During periods when borders were redrawn or minorities were excluded, the issue of statelessness deepened and became more complex. During the colonial period, colonial administrations arbitrarily drew borders and defined citizenship, disregarding the identities, ethnic compositions, and cultural ties of local communities. This situation has led to many communities to be rendered stateless after independence. Especially in Africa, the borders arbitrarily drawn by colonial powers following the 1884-1885 Berlin Conference divided ethnic and religious groups into fragments. This situation led to some communities that were separated from the Belgian Congo being excluded from citizenship rights in the Democratic Republic of the Congo after independence (Brain, 2010, p. 911-912).

The redrawing of borders during the World Wars and the Cold War further deepened the crises of statelessness. As new states are established and political maps are reshaped, certain communities have been excluded from citizenship status and have been rendered stateless. For example, the rise of antisemitism in Europe in the early 20th century and exclusionary policies towards Jewish communities led to many Jews losing their citizenship rights. The Nuremberg Laws enacted by Nazi Germany in 1935 completely excluded Jews from citizenship, systematically rendering them stateless (Arendt, 2012).

Similarly, with the establishment of the State of Israel in 1948, hundreds of thousands of Palestinians were displaced and became refugees. In this process, a large number of Palestinian refugees were rendered stateless, and this situation continues to persist today. According to UNHCR's 2023 data, a large portion of the stateless persons worldwide consists of Palestinian refugees.

These historical examples illustrate how the arbitrary determination of borders, their drawing based on political calculations, and the exclusion of certain communities have exacerbated the crises of statelessness. This situation demonstrates that statelessness is not only an individual problem but also a phenomenon with deep historical, political, and social roots.

Additionally, political crises and civil wars have led to the forcible displacement of millions of people. Migrating groups have faced discrimination in the process of acquiring citizenship in

⁶ Committee on the Elimination of Discrimination Against Women, General Recommendation 21: Equality in marriage and family relations, A/49/38, New York: 1994.

new countries. For example, after South Sudan gained its independence, the Sudanese government revoked the citizenship status of individuals of South Sudanese origin, resulting in hundreds of thousands of people becoming stateless.

As a result of advancements in communication and transportation technologies, the recent cause of statelessness in the context of globalization has been 'migration'. Migration, a natural human instinct, has driven the relocation of people throughout history in search of better food, hope, and opportunities. According to the official 2024 figures from the International Organization for Migration (IOM)⁷, there are 281 million international migrants. An estimated 117.3 million people worldwide were forcibly displaced. Although migration has been a continuous phenomenon throughout history, Castles and Miller (2008, p. 278) emphasize that in the modern era, migration has become more significant than ever in terms of its socio-economic and cultural impacts. According to them, migration is one of the key factors that has led to the emergence of new issues in various areas, such as nationalism, citizenship, identity, socio-cultural structure, and economic balances. Especially since the late 20th century, the acceleration of globalization, international labor mobility, and technological advancements have made migration more complex. The social integration of migrants, the scope of citizenship rights, the success of multicultural policies, and economic inequalities are among the issues that have led Castles and Miller to view migration not just as a process of displacement, but as a dynamic process that causes profound social and political changes. Over time, Castles and Miller's perspective on migration has shifted to a more critical approach regarding the challenges and issues arising from migration. In their earlier works, migration was largely associated with economic opportunity inequalities and labor demands between nation-states. However, later, they analyzed more comprehensively how this process triggers identity crises at the individual and social levels, xenophobia, injustices related to citizenship status, and political polarization. As a result, migration is viewed not only as an economic and demographic mobility but also as a fundamental cause of broader issues such as social justice, human rights, and identity politics. Castles and Miller have pointed out that the multidimensional effects of migration make it necessary to develop sustainable policies for global societies.

The increasing international mobility not only questions the very foundation of the nation-state concept but also brings along numerous concerns. In particular, the inconsistencies between legal systems related to citizenship create situations that could expose individuals to the risk of statelessness. For example, marriages between individuals from different states or regions, children born in a country without the citizenship of their parents, or inconsistencies between the laws regarding the loss of citizenship in the country of origin and the citizenship acceptance laws of the host country are considered among the main sources of statelessness. Such situations complicate individuals' right to establish legal ties with a state, leading to the uncertainty of citizenship rights and potentially resulting in human rights violations.

Statelessness has emerged as a byproduct of legal, political, and historical processes, and remains a structural violation of human rights that continues to persist today. To eliminate the causes of statelessness, it is essential to ensure gender equality, strengthen birth registration systems, address ethnic and religious discrimination on international platforms, and effectively utilize international law.

Conclusion and Recommendations

Statelessness is one of the most complex issues awaiting resolution in the modern world, particularly in terms of protecting human rights and establishing the principle of equality. This article has addressed statelessness as a phenomenon, examining its humanitarian aspects and the conditions that trigger its emergence from a multidimensional perspective. In conclusion, it

⁷ IOM 2024, <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2024-chapter-2>.

has been emphasized that statelessness has serious impacts at the individual, social, and international levels, and that these impacts need to be addressed not only through legal solutions but also through comprehensive humanitarian approaches.

When the humanitarian dimensions of statelessness are considered, it is evident that this situation creates an identity crisis and social exclusion for individuals. Stateless individuals are deprived of fundamental human rights and face significant challenges in accessing basic services such as education, healthcare, and housing. Lack of legal identity not only threatens individual life but also leads to a deepening of social inequalities. In this context, it has been demonstrated that statelessness is not only a legal status issue, but also a matter of belonging, security, and dignity.

Examining the conditions that cause statelessness provides a critical roadmap for the development of policies aimed at resolving this issue. The article highlights that discriminatory provisions in citizenship laws, gender inequalities, ethnic and religious discrimination, state fragmentation, and forced migration are among the primary causes of statelessness. In particular, restrictions on women's right to confer citizenship and discriminatory policies such as ethnic cleansing contribute to the deepening of the issue. This situation demonstrates that statelessness is not only a crisis that threatens the lives of individuals but also one that endangers national and international stability.

The fight against statelessness should be a priority and a shared responsibility of the international community. In this context, the effective implementation of international law, the reform of citizenship laws, and the adoption of human rights-based approaches are essential. The strengthening of the United Nations' programs to combat statelessness and the encouragement of state parties to become signatories of the 1954 Convention relating to the Status of Stateless Persons and the 1961 Convention on the Reduction of Statelessness should be promoted. Additionally, legal reforms at the national level to facilitate access to citizenship rights and the removal of discriminatory practices will contribute to resolving the issue.

Finally, the humanitarian aspect of the statelessness issue should not be overlooked in its resolution. The protection of stateless individuals' rights should not be limited to legal status alone; social policies that support their integration into society should also be developed. Increasing access to basic rights such as education, employment, and healthcare will not only improve the living conditions of stateless individuals but also strengthen social solidarity. The issue of statelessness can only be solved through comprehensive policies that combine legal, humanitarian, and social approaches.

In conclusion, the issue of statelessness is not only a matter that affects the lives of individuals but also a crisis that deepens social inequalities and threatens stability at the international level. Therefore, comprehensive approaches that address both legal and humanitarian dimensions should be developed, and effective policies should be implemented at both the national and international levels. Every step taken to improve the living conditions of stateless individuals and strengthen social solidarity is of critical importance in building a fairer and more equal world.

The Contribution Rates of the Authors

The author contributes 100%

Declaration of Conflict of Interest

Our article titled "Life without Identity: the Invisible Socio-Political and Humanitarian Faces of Statelessness" has no financial conflicts of interest with any institution, organization, or individual.

References

- Agamben, G. (2000). *Means without end: Notes on politics*. University of Minnesota Press.
- Albarazi, Z. (2014). No legal bond, no family life. *Tilburg Law Review* 19, 11-19. <http://dx.doi.org/10.1163/22112596-01902002>
- Allerton, C. (2014). Statelessness and the lives of the children of migrants in Sabah, East Malaysia. *Tilburg Law Review*, 19, 26-34. <https://doi.org/10.1163/22112596-01902004>
- Arendt H. (2012). *Totalitarizmin Kaynakları /2 Emperyalizm*. (çev. Bahadır Sina Şener). İletişim Yayıncılık.
- Aristoteles. (2017). *Politika*. (çev. F. Akderin). Say Yayınları.
- Asar, A. (2022). *Vatansızlık*. GAV Perspektif.
- Batchelor, C.A. (1995). Stateless persons: some gaps in international protection. *International Journal of Refugee Law*, 7(2), 232-259. <https://doi.org/10.1093/ijrl/7.2.232>
- Batchelor, C.A. (2006). Transforming international legal principles into national law: the right to a nationality and the avoidance of statelessness. *Refugee Survey Quarterly*, 25(3), 8–25. <https://doi.org/10.1093/rsq/hdi0142>
- Beiner, R. (2000). Arendt and nationalism. D. Villa (Ed.), *The Cambridge companion to Hannah Arendt*, 44-62. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CCOL0521641985>
- Benhabib, S., (2018). *Ötekilerin hakları: Yabancılar, yerliler, vatandaşlar*. (çev. Berna Akkıyal). İletişim Yayınları.
- Blitz, B.K. (2009). Advocacy campaigns and policy development. *Forced Migration Review*, 32, 25-26. <http://www.fmreview.org/FMRpdfs/FMR32/25-26.pdf>
- Blitz, B.K. & Lynch, M. (2011). *Statelessness and the benefits of citizenship: A comparative study*. Oxford Brookes University Press.
- Bloom, T. (2017). *Noncitizenism: Recognising noncitizen capabilities in a world of citizens*. Routledge.
- Bloom, T., Tonkiss, K. & Cole, P. (2017). Understanding statelessness. Routledge.
- Brain, T. (2010). Struggles for citizenship in Africa. *Development in Practice*, 20(7), 911-912. DOI: 10.1080/09614524.2010.508116
- Castles, S. & Miller, M. (2008). *Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Cheesman, N. (2017). How in Myanmar 'national races' came to surpass citizenship and exclude Rohingya. *Journal of Contemporary Asia*, 47(3), 461-483. <https://doi.org/10.1080/00472336.2017.1297476>
- Çakır, H. (2017). Suriyeli mülteci kadınların sosyo-kültürel değişime uyum çabaları: Yozgat örneği. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 53-68. <https://doi.org/10.31454/usb.381481>
- Eliassi, B. (2016). Statelessness in a world of nation-states: the cases of Kurdish diasporas in Sweden and the UK. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 42(9), 1403-1419. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2016.1162091>
- Faist, T. & Gerdes, J. (2008). *We are all republican now changes in prospects for and limits of citizenship in Germany*. Palgrave Macmillan.
- Foster, M. ve Lambert, H. (2016). Statelessness as a Human Rights Issue: A Concept Whose Time Has Come, *International Journal of Refugee Law*, 28(4), 564–584, <https://doi.org/10.1093/ijrl/eew044>
- Gibney, M. J. (2009). Statelessness and the right to citizenship. *Forced Migration Review*, 32, 50-51.
- Goodwin-Gill, G.S. (1978). International law and the movement of persons between states. Clarendon Press.
- Goodwin-Gill, G. S. (1989). International law and human rights: Trends concerning international migrants and refugees. *The International Migration Review*, 23(3), 526–546. <https://doi.org/10.2307/2546427>
- Grahl-Madsen, A. (1966). The status of refugees in international law. A.W. Sijthoff.
- Goris, I., Harrington, J. & Köhn, S. (2009). Statelessness: what it is and why it matters. *Forced Migration Review*. chrome-

- extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://hr.law.vnu.edu.vn/sites/default/files/resources/what_is_statelessness.pdf
- Haddad, E. (2003). Refugee protection: a clash of values. *The International Journal of Human Rights*, 7(3), 1-26. <https://doi.org/10.1080/13642980310001726106>
- Jain, N. (2022). Manufacturing Statelessness. *American Journal of International Law*, 116(2), 237–288. doi:10.1017/ajil.2022.2
- Kerwin, D., Alulema, D., Nicholson, M., & Warren, R. (2020). Statelessness in the United States: a study to estimate and profile the US stateless population. *Journal on Migration and Human Security*, 8(2), 150-213. <https://doi.org/10.1177/2331502420907028>
- Kochenov D. (2023). Abstract citizenship in the age of concrete human rights. M Tushnet & D Kochenov (Ed.), *Research Handbook on the Politics of Constitutional Law*, 550–69. Edward Elgar.
- Kochenov, D.V. (2024). Statelessness: a radical rethinking of the dominant citizenism paradigm. *Annu. Rev. Law Soc. Sci.*, 20, 117–39. <https://doi.org/10.1146/annurev-lawsocsci-041822045326>
- Kunz, E. F. (1973). The refugee in flight: kinetic models and forms of displacement. *International Migration Review*, 7(2), 125-146. <https://doi.org/10.1177/019791837300700201>
- Kunz, E. F. (1981). Exile and resettlement: refugee theory. *The International Migration Review*, 15(1/2), 42–51. <https://doi.org/10.2307/2545323>
- Kymlicka, W. (1995). *Çokkültürlü vatandaşlık. azınlık haklarının liberal teorisi*. (çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları.
- Lillich, R. B. (1982). International law and the movement of persons between states. *American Journal of International Law*, 76(3), 670–672. doi:10.2307/2200813
- Lynch, M., (2005). *Lives on hold: the human cost of statelessness*. Refugees International.
- Lynch, M. (2009). *Statelessness: International blind spot linked to global concerns*. Refugees International.
- Manby, B. (2019). Preventing Statelessness among migrants and refugees: birth registration and consular assistance in Egypt and Morocco. LSE Middle East Centre. <http://eprints.lse.ac.uk/101091/>.
- Manly, M. & Waas, L.V. (2014). The state of statelessness research: a human rights imperative. *Tilburg Law Review*, 19, 3-10. Doi 10.1163122112596-01902029.
- Odman, T. M. (2011). *Vatansızların hukukî durumu ve Türk hukuku*. Çağ Üniversitesi Yayınları.
- Robinson, N. (1955). *Convention relating to the status of stateless persons: its history and interpretation*. Institute of Jewish Affairs.
- Rütte, V.B. (2022). *The human right to citizenship*. Brill.
- Soysal, Y. (1994). *Limits of citizenship: migrants and postnational membership in Europe*. The University of Chicago Press.
- Tejel, J. (2009). *Syria's Kurds: History, politics and society*. Routledge.
- Ujvari, B. (2017). The causes of statelessness. *Hungarian YB Int'l L. & Eur. L.*, 105. <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/huyiel2017&div=10&id=&page=>
- UNHCR, 1996. <https://www.unhcr.org/publications/problem-statelessness-has-become-live-issue-again> UN Refugee Agency. (n.d.). Ending statelessness. <https://www.unhcr.org/ending-statelessness>
- UNHCR (2008). UNHCR Handbook for the Protection of Women and Girls, January 2008, pages 123-124.
- UNHCR (2018). What is Statelessness? <https://www.refworld.org/docid/5829c3514.html>
- UNHCR. (2023). Global Trends: Forced Displacement in 2023. <https://www.unhcr.org/global-trends-report-2023>
- UNICEF (2019). <https://www.unicef.org/stories/what-birth-registration-and-why-does-it-matter>
- Velde, Z. & Letschert, R. (2014). Collective victimisation of stateless people. *Tilburg Law Review*, 19, 285-293. DOI: 10.1163/22112596-01902027
- Waas, L.V. (2008). *Nationality matters*. Intersentia.
- Waas L. & Hayward, L. E. (2008). *Nationality matters: Statelessness under international law*. (Yayınlanmış doktora tezi, Tilburg Üniversitesi). Intersentia
- Waas, L. & Neal, M. (2013). *Statelessness and the Role of National Human Rights Institutions*. Tilburg Law School Research Paper No. 022/2013. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2356166

- Weis, P. (1958). The Hague Agreement Relating to Refugee Seamen. *The International and Comparative Law Quarterly*, 7(2), 334–348. <http://www.jstor.org/stable/755501>
- Weis, P. (1979). Natioanlity and statelessness in international law. Sijthoff.
- Weissbroadt, D. & Collins, C. (2006). The human rights of stateless person. *Human Quarterly*, (Feb.) 28(1), 245-276. DOI:10.1353/hrq.2006.0013
- Yadav, A. (2023). The Human Right to Citizenship. *The Statelessness & Citizenship Review*, 5(2), 245-251. <https://doi.org/10.35715/SCR5002.1111>
- Yuval-Davis, N. (1999). The Multilayered citizen. *International Feminist Journal of Politics*, 1(1), 119-136.

Kimliksiz yaşamlar: Vatansızlığın görünmeyen sosyopolitik ve insani yüzü

Aylin Çiçekli¹ 

¹Akdeniz Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Antalya, Türkiye.

ÖZET

Vatansızlık, modern dünyanın giderek artan bir insani krizi olarak uluslararası toplumun dikkatini çekmektedir. Bir bireyin hiçbir devlet tarafından vatandaş olarak tanınmaması durumu olan vatansızlık, yalnızca bir hukuki statü meselesi olmayıp, derin insani sonuçlar doğuran bir olgudur. Bu makale, vatansızlığı bir fenomen bağlamında ele alarak, sorunun tarihsel ve sosyopolitik temellerine ışık tutmaktadır. İlk olarak, vatansızlığın insani yönü incelenerek bu durumun bireyler üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Vatansız kişiler genellikle temel haklardan yoksun bırakılmakta; sağlık, eğitim ve istihdam gibi hizmetlere erişimleri engellenmektedir. Ayrıca, hukuki koruma eksikliği, ayrımcılık ve sosyal dışlanma, vatansız bireylerin yaşamlarını daha da zorlaştırmaktadır. Makalede, vatansızlığın yalnızca bireysel mağduriyetlerle sınırlı kalmayıp, toplumsal eşitsizlikleri derinleştiren bir sorun olduğuna dikkat çekilmektedir. Vatansızlığa sebep olan koşullar ise hukuki, siyasal ve sosyal boyutlarıyla analiz edilmiştir. Hukuki statüye ilişkin belirsizlikler, vatandaşlık yasalarındaki eksiklikler veya ayrımcı düzenlemeler, uluslararası göç, devletlerin parçalanması ve sınır değişiklikleri bu durumu tetikleyen başlıca faktörler arasında yer almaktadır. Ayrıca, etnik ve dini ayrımcılık, kadınların vatandaşlık aktarma hakkındaki sınırlamaları gibi yapısal sorunlar da vatansızlığı sürdüren dinamikler arasındadır. Bu çalışma, vatansızlık sorununun göz ardı edilen boyutlarına ışık tutmayı amaçlamakta ve vatansız bireylerin karşılaştıkları temel sorunları, hukuki, sosyolojik ve insani boyutlarıyla incelemeyi hedeflemektedir. Vatansızlık konusundaki akademik eksikliği doldurmak ve vatansız bireylerin karşılaştıkları engelleri daha iyi anlamak amacıyla bu çalışma, alana yönelik katkı sağlamayı ve gelecekteki politikaların şekillendirilmesine yardımcı olacak bir temel oluşturmayı hedeflemektedir. Sonuç olarak, vatansızlık, insan hakları ve uluslararası hukuk bağlamında acil müdahale gerektiren bir sorundur. Makale, vatansızlıkla mücadelede uluslararası iş birliği, vatandaşlık yasalarının reformu ve birey odaklı insani politikaların önemini vurgulamaktadır.

ANAHTAR KELİMELE

Vatandaşlık, Vatansızlık, Uluslararası göç, İnsan hakları, Eşitlik.

Giriş

Aristoteles'in asırlarca önce *Politika* adlı eserinde insanın tabiatı gereği politik bir hayvan olması sebebiyle başkalarıyla birlikte yaşamaya meyilli olduğuna dair söylemi, insanın topluluklarla beraber yaşama isteğini kanıtlar niteliktedir. İnsanı '*zoon politikon*' olarak tanımlar ve insanların bir arada, topluluklar halinde yaşamaya yönelik eğiliminin doğal olduğunu belirtir. Ona göre, bireyler topluluk içinde birlikte yaşayarak daha iyi bir yaşam sürdürebilirler, çünkü topluluklar bireylerin yalnız başına gerçekleştiremeyeceği sosyal, ekonomik ve ahlaki düzeni sağlar. Aksi durumda, yani bir insan topluluktan yalıtılmış bir şekilde yaşıyorsa, Aristoteles bunu iki şekilde yorumlar: Bu kişi ya ilahi bir varlık (tanrısal ve tüm ihtiyaçlarından bağımsız bir varlık) ya da bir '*sefil*' (yani topluluğa ayak uyduramayan, insani özelliklerini tam olarak gerçekleştiremeyen bir varlık) olarak görülür. Bu bağlamda, Aristoteles, topluluk dışında kalan bireylerin insana özgü potansiyellerini tam anlamıyla gerçekleştiremeyeceğini, dolayısıyla eksik bir varoluş sergileyeceğini vurgulamaktadır.

Dolayısıyla Aristo'nun bu söylemlerinin ardından 'vatansızlığın' sorunlu bir kavram olduğu çıkarımını yapmak da yanlış olmayacaktır. Bir kavram olmaktan daha çok temel bir insani sorun olan 'vatansızlık' devlet-kolektif kimlik arasındaki bağ üzerine yoğunlaşarak Waas'ın 'milliyet önemlidir' ifadesinin vatandaş-vatandaş olmayan ikiliğini ezici şekilde ortaya koyar. Çok eski zamanlardan beri insanların siyasi ve yasal statüleri, aidiyetlikleri, mal edinmeleri, medeni hakları, toplumsal rolleri, adaletsizlik karşısında hukuk arayışları, eğitim, sağlık ihtiyaçları, evlenme-boşanma, çocuk sahibi olma süreçleri sosyal hayata entegrasyonları açısından çok önemli olmuştur. *'Hiç kimse değilsin. Var değilsin. Evlenemezsin, ev satın alamazsın. Hiçbir şey talep etme hakkına sahip değilsin. Yalnızca sen değil, ailen, çocukların ve kanbağın olan birçok akraban için de bu geçerli'* sözleri dünyada yaklaşık 10 milyondan fazla olan ve her geçen gün sayıları hızla artmakta olan vatansızları niteleyen ortak bir ifade (UNHCR, 2018). Bu insanlar, sesleri duyulmaz, ihtiyaçları fark edilmez ve adeta yok sayılırken, 1954 Sözleşmesi'nde "hiçbir devlet tarafından vatandaş olarak tanınmama" durumu net bir şekilde tanımlanmıştır. Birleşmiş Milletler, vatansızlık gibi marjinalleştirilmiş ve dışlanmış statülerle mücadele çalışmalarına devam etmekte ve son açıklamasında, 2024 yılına kadar bu sorunu tamamen ortadan kaldırma konusundaki kararlılığını vurgulamaktadır. Buraya kadar yapılan açıklamalar göz önüne alındığında, dünyaya 'vatandaşlık' perspektifinden bakmanın; yani vatandaşlığı, dünya nüfusunun hak ve yükümlülüklerinin yönetimi için doğal bir başlangıç noktası olarak görmenin ve tüm küresel haklara erişim için vazgeçilmez bir ön koşul olarak kabul etmenin yaygın bir varsayım olduğu söylenebilir (Bloom, 2017).

Literatürde bugüne dek vatansızlık, hukuki bir sorun olarak ele alınmış ve vatandaşlık statüsünden yoksun bireylerin temel haklara erişememesi bağlamında incelenmiştir. Bu yaklaşım, vatansızlığı bir statü sorunu olarak değerlendirerek, vatandaşlık yasalarındaki eksiklikler, ayrımcı düzenlemeler ve uluslararası hukuk mekanizmalarındaki boşluklar üzerine odaklanmıştır. Hukuki perspektif, özellikle 1954 Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme ve 1961 Vatansızlığın Azaltılmasına İlişkin Sözleşme gibi uluslararası belgeler üzerinden şekillenmiş, çözüm önerileri ise hukuki reformlar ve vatandaşlık verilmesine yönelik düzenlemelerle sınırlı kalmıştır. Son yıllarda ise paradigmatik bir değişim yaşanmış ve vatansızlık, yalnızca hukuki bir statü sorunu olarak değil, aynı zamanda sosyopolitik, insani ve yapısal bir problem olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bu yeni yaklaşım, vatansızlığın bireyler üzerindeki sosyal, ekonomik ve psikolojik etkilerini derinlemesine incelemekte ve bu olgunun marjinalleşme, ayrımcılık ve sosyal dışlanma ile olan ilişkisini vurgulamaktadır. Ayrıca, vatansızlığın tarihsel kökenleri, göç, sınır değişiklikleri, etnik ve dini ayrımcılık, kadınların vatandaşlık aktarımındaki sınırlamaları gibi yapısal faktörlere dayandığına dikkat çekilmektedir. Bu değişimle birlikte, vatansızlık olgusu, insan hakları perspektifinden değerlendirilen daha geniş bir bağlama oturtulmuş ve bireylerin yaşam deneyimlerini merkeze alan bir anlayış benimsenmiştir. Böylelikle, çözüm önerileri de yalnızca hukuki düzenlemelerle sınırlı kalmamakta; sosyal entegrasyon, ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi ve insani yardımların artırılması gibi çok boyutlu yaklaşımları içermektedir. (Jain, 2022; Bloom vd., 2017; Blitz, 2009).

Vatansızlığa yönelik yeni yaklaşım, vatansızlığı yalnızca yasal bir statü olarak ele alan küresel ve ulusal bürokrasilerin yoğun çabalarının ardındaki mantığı sorgulamakta ve odak noktasını vatansız bireylerin temel haklarına ve insani ihtiyaçlarına yönlendirmektedir (Kochenov, 2024, s. 118). Vatansızlığa ilişkin yeni literatür, bu olguyu anlamak ve analiz etmek için köklü bir paradigmatik değişim sunmaktadır. Hak odaklı bu yaklaşım, vatansızlıkla mücadelenin her zaman ilgili nüfusların çıkarına olduğu ya da bunun doğrudan insan ve vatandaşlık haklarının korunmasıyla bağlantılı olduğu şeklindeki varsayımları sorgulamaktadır. Bu yeni perspektif, sorunun yalnızca bazı bireylerin vatandaşlık hiyerarşisine tam olarak uymaması veya vatansız bir statüde bulunmaları olmadığını, aksine dünyanın mevcut adaletsiz neo-feodal vatandaşlık düzenlemelerinde yattığını savunmaktadır (Arendt, 2012; Bloom, 2017 Rütte, 2022; Yadav, 2023). Özellikle, vatandaşlık statüsüne hukuki bağlılığı temel alan ve bireysel hakları ihmal eden geleneksel anlayışın eleştirilmesi, vatansızlık çalışmalarını daha geniş yapısal eşitsizliklerin tartışıldığı bir bağlama taşımaktadır (Batchelor, 2006). Son yıllarda bu alan, devlet-merkezli

vatandaşlık rejimlerinin keyfiyetine ve bu rejimlerin marjinal gruplar üzerindeki etkisine odaklanarak standart vatansızlık çalışmalarının ötesine geçmiştir (Manby, 2019). Bu yeni yaklaşım, vatansızlık olgusunu yalnızca hukuki bir sorun olarak değil, aynı zamanda insan hakları, sosyal adalet ve küresel eşitsizlik bağlamında çok boyutlu bir sorun olarak ele almayı önermektedir.

Günümüzde göç yalnızca, coğrafi mekan değişikliği anlamına gelmekle kalmayıp, dilsel, dinsel, kültürel ve ekonomik uçurumların giderek derinleşmesine neden olmaktadır (Castles ve Miller, 2008, s. 281). Bu durum, vatandaşlık tartışmalarına yeni endişeler ekleyerek, politika yapıcılarını yeni gelenlerin ev sahibi ülkelerin sosyo-kültürel yapısını değiştirme ve mevcut düzene meydan okuma potansiyeline karşı yeni kararlar almaya zorlamaktadır. Bunun yanı sıra, göçmen gruplara yönelik dünya genelinde yaygın olarak uygulanan ırkçılık ve ayrımcılık, entegrasyon süreçlerini önemli ölçüde zorlaştırmaktadır. Özellikle, göçmenler için hayati önem taşıyan yeni bir dil öğrenme, kültürel uyum sağlama gibi süreçler bu ayrımcı tutumlar nedeniyle olumsuz etkilenmektedir. Bu durum, doğum kaydı ve evlilik kayıtlarının yapılması, eğitim haklarına erişim gibi temel hak ve hizmetlere ulaşımında bir dizi ek engelin ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Evrensel bir değer olan eşitlik, tüm insanların onurlu yaşamaları, eşit saygı ve ilgiyle muamele görmeleri, sosyal, kültürel, ekonomik, politik ve medeni yaşamında diğerleriyle eşit bir şekilde katılma hakkıdır⁸. Bu da herhangi bir devletin yargısına tabi olan herkesin ilke olarak kanun önünde eşit olduğu ve uyruğundan veya vatansızlığından bağımsız olarak kanunun eşit korumasına sahip olduğu anlamına gelir. Uluslararası insan hakları hukukuna göre vatandaşlar ve vatandaş olmayanlar devlet önünde eşit muamele görmelidir. BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (ESCR) ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (ICESCR) kapsamındaki devlet yükümlülüklerine ilişkin en son yorumunda 'uyrukluk' gerekçesi sözleşmede bahsi geçen haklara erişimi engellememelidir. Sözleşme şartlarına göre kişilerin hiçbir statüsüne bakılmaksızın tüm sözleşme hakları eşit olarak herkes için geçerlidir.

Bu makale, modern dünyanın giderek büyüyen bir insani kriz olan vatansızlık olgusunu tarihsel, hukuki ve sosyopolitik boyutlarıyla ele almayı amaçlamaktadır. Vatansızlık, yalnızca hukuki bir statüden ibaret olmayıp, bireylerin temel insan haklarından mahrum kalmasına neden olan derin insani sonuçlara sahiptir. Vatansız bireylerin sağlık, eğitim, istihdam ve hukuki koruma gibi temel haklara erişimde karşılaştıkları engeller, toplumsal eşitsizlikleri daha da derinleştirmektedir. Bu bağlamda çalışma, vatansızlık sorununun insani, hukuki ve sosyolojik yönlerini çok boyutlu bir perspektifle incelemeyi hedeflemektedir. Vatansızlığın tarihsel kökenleri, vatandaşlık yasalarındaki ayrımcı düzenlemeler, uluslararası göç, sınır değişiklikleri ve devletlerin parçalanması gibi nedenler, çalışmanın odaklandığı temel problematikler arasında yer almaktadır. Aynı zamanda, kadınların vatandaşlık aktarma hakkındaki sınırlamaları ve etnik-dini ayrımcılık gibi yapısal faktörlerin vatansızlık üzerindeki etkileri detaylandırılacaktır. Çalışmada, ilk olarak vatansızlığın insani boyutları ele alınarak, bireylerin yaşadıkları günlük zorluklar ortaya konulacak, ardından hukuki ve sosyopolitik temeller analiz edilecektir. Son olarak, uluslararası iş birliği, vatandaşlık yasalarının reformu ve birey odaklı politikaların geliştirilmesi konusundaki öneriler sunulacaktır. Bu çalışma, vatansızlık konusundaki akademik boşluğu doldurmayı ve gelecekteki politika yapım süreçlerine rehberlik edecek bir temel oluşturmayı hedeflemektedir.

Bir Fenomen Olarak Vatansızlık

Vatansızlık, modern ulus-devlet sisteminin ortaya çıkışıyla önem kazanan ve çeşitli disiplinler tarafından ele alınan çok boyutlu bir fenomendir. Özellikle akademide göç alanında görece az çalışılan bir konu olan vatansızlık, son 20 yılda artış gösteren literatürle daha derinlemesine ele alınmaya başlanmıştır.

⁸ Declaration of Principles on Equality, The Equal Rights Trust, October 2008, Principle 1: The Right to Equality.

Vatansızlık kavramı, 20. yüzyılın ilk yarısında uluslararası hukuk literatüründe belirgin hale gelmiştir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrasında milyonlarca insanın yerinden edilmesi ve yeni ulus-devletlerin ortaya çıkışı, vatansızlık sorununu önemli bir insani kriz haline getirmiştir (Arendt, 2012). Hannah Arendt, *'The Origins of Totalitarianism'* isimli eserinde vatansızlığın modern toplumlardaki *'insan hakları paradoksu'*nu derinleştiren bir fenomen olduğunu vurgulamıştır.

1950-1980 yılları arasında vatansızlık uluslararası hukuk perspektifiyle ele alınarak, devletler arası hukuki anlaşmazlıkların bir sonucu olarak görülmüştür. Bu dönemde 1954 Vatansız Kişilerin Statüsü Sözleşmesi ve 1961 Vatansızlığı Azaltmaya Yönelik Sözleşme gibi belgeler, vatansızlığın çözümüne yönelik temel araçlar olmuştur. Bu çalışmalar ile birlikte vatansızlık konusu vatandaşlık yasalarının eksiklikleri veya çelişkilerinden kaynaklanan bir sorun olarak görülmüş ve uluslararası sözleşmelerin hukuki etkisini ve uygulanabilirliğini analiz etmeye odaklanmıştır (Lilich, 1982). Yürürlüğü giren bahsi geçen sözleşmelerde 'vatansız kişi' kendi yasalarının işleyişi içinde hiçbir devletten vatandaş olarak sayılmayan kişi anlamına gelir. Her devlette vatandaşlık yasası, vatansızlığın hem oluşmasını hem de çözülmesinin anahtarını elinde tutarak, vatandaşlığın kazanıldığı ve kaybedildiği koşulları belirler. Vatansızlık ile uluslararası hukuk arasındaki ilişki (Goodwin-Gill, 1978; Weis, 1979), vatansızlık ile mültecilik arasındaki bağlantı (Grahlmadsen, 1966; Weis, 1958), vatansızlık sorununun uluslararası göç politikası bağlamında değerlendirilmesi (Kunz, 1973), insan hakları paradoksu ve modern ulus-devlet sisteminin yapısal bir sorunu olarak ele alınması (Arendt, 1951; Robinson, 1955) ve sosyopolitik etkiler bağlamında yapılan analizler bu dönemin hukuki, politik ve sosyolojik yaklaşımlarını yansıtmaktadır. Bu yaklaşımlar, vatansızlık olgusunun disiplinlerarası bir sorunsal olarak ele alınmasının başlangıç noktalarını ortaya koymaktadır.

1980-2000 yılları arasındaki dönemde vatansızlık sosyal ve politik perspektifler bağlamında ele alınmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması, vatansızlık çalışmalarında yeni bir dönem başlatmıştır. Bu dönemde vatansızlık, kimlik, aidiyet ve insan hakları bağlamında ele alınmaya başlanmış ve literatür, sosyoloji, siyaset bilimi ve antropoloji gibi disiplinlerle gençleşmiştir (Soysal, 1994). Vatansızlığın kökenleri ve sosyopolitik etkileri, özellikle ulus-devlet sisteminin yapısal sorunlarıyla ilişkili olarak tartışılmıştır. Vatansızlık ve kimlik arasındaki ilişkiyi ulus-devlet sisteminin ötesinde bir bağlamda ele alır. Göç ve vatansızlık arasındaki bağlantıyı teorik olarak açıklayan Kunz (1981), vatansızlık ve uluslararası koruma arasındaki eksikliklere odaklanan Batchelor (1995) ve Goodwin-Gill (1989) ise konuya daha insan hakları perspektifinden değerlendirerek göç yönetimi ve güvenlik politikaları bağlamında ele almışlardır. Vatansızlık, bu dönemde sadece hukuki bir sorun değil, aynı zamanda insan hakları, aidiyet ve toplumsal dışlanma perspektifleriyle incelenmiştir.

2000 sonrası süreçte ise vatansızlık göç ve insan hakları perspektifine odaklanmıştır. 21. yüzyılda vatansızlık çalışmaları, uluslararası göç, küreselleşme ve güvenlik politikaları ile yakından bağlantılı hale gelmiştir. Zorunlu göç, etnik temizlik ve siyasi baskı gibi sorunlar, vatansız bırakılan birey ve toplulukların sayısını arttırmıştır (Blitz & Lynch, 2011). Aynı zamanda, şirketlerin ve uluslararası örgütlerin rolü de artmış ve vatansızlığı azaltmaya yönelik çözüm arayışları çeşitlenmiştir (UNHCR, 2018).

Akademiklerin göç alanındaki bakir konularından birisi olan vatansızlığa dair ilgi eksikliğine rağmen son 20 yılda literatürde ciddi artış dikkat çekmektedir. Vatandaşlık kavramı son yıllarda sık sık gündeme gelerek haklara erişimdeki eşitlik üzerinden hakları devlet güvencesine alan hukuki bir statü olarak karşımıza çıkmaktadır (Castles ve Miller, 2008, s. 58-59). Özellikle 21. yüzyılda küresel göç hareketlerinin artmasıyla birlikte 'ötekinin hakkı' bağlamında göçmen, mülteci, sığınmacı ve yabancıların haklarına söz konusu olduğunda 'yurttaşlık' kavramı da önem kazanmıştır. Antik toplumlardan günümüze yurttaşlık farklı boyutlarda varolmakla birlikte Fransız Devrimi'ne dek bireyler arasında belirgin ayrım hissedilmemiştir. Devrim sonrası cumhuriyetle birlikte ulus olgusuna eklenen 'yabancı' kavramıyla birlikte eşitlik ilkesi yeniden gözden geçirilmiştir (Asar, 2022, s. 4-5). Evrensel insan haklarından yararlanma şartı olarak belli

bir ülkenin vatandaşı olmak, vatandaşlığı bulunmayanların haklara erişiminde sıkıntılara sebep olmuştur (Faist ve Gerdes, 2008). Ulus devletlerin ortaya çıkması beraberinde devlet yapılarını geliştirmiş ve yurttaşlık statüsü tüm toplumda etkin olmuştur. Yıllarca konunun görmezden gelinmesine rağmen, vatansızlığa dair yayınlanan rapor, makale ve araştırmalar mevzunun kısa sürede hem akademik hem de politika odaklı bir ilgi alanı olmasına sebep olmuştur (Manly ve Waas, 2014). Geçmiş dönemlerde vatansızlık, ulusal kimlik, yerinden edilme, azınlık hakları, uluslararası göç ve mültecilik konusu içinde kısaca değinilen bir alan iken, günümüzde uluslararası göç ve sosyoloji, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi içinde artan bir çalışma kitlesine sahip olmuştur (Goris vd., 2009; Foster ve Lambert, 2016; Ujvari, 2017; Kervin vd., 2020).

Norm dışılık olarak tanımlanabilecek olan vatansızlık, yasal olarak vatandaşlık bağının yokluğu olarak ifade edilebilir. 28 Eylül 1954'te kabul edilen ve 6 Haziran 1960'da yürürlüğe giren 'vatansız kişilerin statüsüne ilişkin sözleşme'de 'vatansız kişi' kendi yasalarının işleyişi içinde hiçbir devletten vatandaş olarak sayılmayan kişi anlamına gelir. Her devletten vatandaşlık yasası, vatansızlığın hem oluşmasını hem de çözülmesinin anahtarını elinde tutarak, vatandaşlığın kazanıldığı ve kaybedildiği koşulları belirler.

Vatandaşlık hakkı, insan hakları hukuku tarafından benimsenen ve uluslararası hukuk belgelerinde öngörülen vatansızlığa karşı teminatlarda nesnel ifadelere sahip temel bir haktır. Ayrıca, uluslararası hukuk, vatansız kişilerin yararlanabileceği asgari muamele standardını da açıklamaktadır (Manly ve Waas, 2014, s. 4). Dolayısıyla, 'vatansızlık' mevzusunun sorunsallaştırılması başlangıçta vatandaşlık hukuku çalışması olarak ortaya çıktığını ve zamanla uluslararası standartların ve vatansızlığa ilişkin yerel normların araştırılmasına ve yorumlanmasına yol açmıştır. Halihazırdaki vatansızlık durumlarının altında yatan nedenleri aydınlatmak, hukuktaki bu boşlukları tespit etmek hukuk, siyaset, uluslararası ilişkiler disiplinlerini meşgul ederken uzunca süre sosyal bilimlerin ilgi alanının dışında kalmıştır. Uluslararası göçün küreselleşmesiyle birlikte vatansız toplumları belirlemek, gördükleri sosyal dışlanmayı ve temel haklardan yoksunluğun sebep olduğu toplumsala dair problemler aktüel anlamda dünya literatürünü meşgul etmeye başlamıştır (Weissbrodt ve Collins, 2006, s. 246-248).

Vatansızlık konusunun akademide incelenmeye değer bulunmasının belki de en büyük cazibesi, her ülkede her vakada farklı nedenden kaynaklanan fazla sorunlu bir sonuca sahip olması sebebiyle neredeyse her bireyin biricik hikayesinin ortaya çıkması olabilir. Dolayısıyla bu olgunun ciddiyeti tüm dünyayı ilgilendirecek boyutta ele alınmaktadır. Bu denli önemli başat bir problem olmasına rağmen belki de en büyük hayal kırıklığı dünya genelinde vatansızlığın boyutunu değerlendirecek somut ve güvenilir verilerin yokluğudur. Hal böyle olunca buradan çıkarılacak sonuç da hiç kimsenin sorunu tam boyutu ile gerçekten bilmediğidir. Vatansız kişi sayısına yönelik tam bir rakamın söylenememesinin sebebi ya net bir 'vatansız' tanımının üzerine devam eden tartışmalar ya da bu olgunun genellikle siyasallaştırılmış bir konu olmasıdır. Dolayısıyla, kesin rakam tam olarak bilinemese de tüm tahminler aslında vatansızlığın küresel boyutlarda kapsamlı bir sorun olduğudur. Bunun kestirilebilir bir sonucu da konunun alanyazında daha çok tartışılır hale gelmesidir.

Dünya geneline dağılmış ve sayılarının neredeyse tahmini 15 milyonu (Waas, 2008, s. 12) bulan bu grup söz konusu olduğunda belkide akla gelen ilk soru vatansızlığın söz konusu bireyler, aileleri, yaşadıkları toplum ve uluslararası toplum için ne gibi sonuçları olduğudur. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), vatansızları 'istenmeyen', durumlarını ise 'son yüzyılda küresel devletler politik sisteminden dışlanmış' olarak tanımlamıştır (UNHCR, 1996). Vatandaşlığın bir norm olarak görüldüğü dünyada, vatansızlar kendilerini istisnai bir olgu olarak normal rejimden dışlanmış olarak bulurlar.

İnsan haklarının temel vaka çalışma alanı olarak nitelendirilebilecek vatansızlık mevzusu, tüm insanlığı ilgilendiren evrensel insan hakları yasasının kimi durumlar için yok sayılması anlamı taşımaktadır. Hannah Arendt'in (2011), Totalitarizmin Kaynakları adlı kitabında vatansızlıktan

bahsederken 'bir insandan başka şey olmayan insan (a man who is nothing but a man)' tabirini kullanması milliyetten ayrı olarak doğal haklara sahip olmasının zorluklarını gözler önüne sermektedir. Arendt'i bir adım ileriye taşıyan Agamben ise hak sahipliği ilkesi ve bir ulusa aidiyet üzerinden hak sahipliğini tartışır ve 'insan olmak' ve 'yurttaş olmak' arasındaki o ince çizgiye odaklanır (2000, s. 20). İnsan haklarının tam da bu noktada eğer yurttaş değilseniz bir kurmaca olduğunu göstermektedir. Varlığının yok hükmünde olduğu vatansızlar için ana problem de tam burada başlamaktadır.

Hukuki bir anomali olarak kabul gören vatansızlık, bir insani durum olmakla birlikte, muhataplarını hem bireysel hem de toplumsal olarak yıkıcı biçimde etkilemektedir. Vatansızlık olgusu, faillerinin yalnızca hukuki statüleri ve haklarını kullanma durumları üzerinde bir etkiye değil, aynı zamanda toplum içinde algılanma ve kendilerini ait hissetme ve algılama üzerinde de etkiye sahiptir. Bireyleri ve toplumları yoksulluk içine hapsederek ya da diğer doğal haklarından mahrum bırakarak, evlerinden ve ülkelerinden kaçmaya zorlayarak yaşam tercih ve şanslarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Dolayısıyla; vatansızlık çalışmaları, hukuki düzlemde gerçekleştirilen düzenlemelerin ötesine geçmesi gerektiğine dair farkındalığın varlığı konuyu disiplinlerarası bir perspektiften keşfetmenin aciliyetini göstermektedir. Modern ulus-devlet sisteminin bütünlüğü içerisinde, bireylerin ve toplumların yaşamları üzerindeki nesnel etkisini inceleme ihtiyacı belirlemektedir.

Vatansızlık olgusu bir yandan uluslararası bir sosyal problem olarak giderek daha fazla dikkat çekerken, diğer yandan da çözümüne yönelik akademik çalışmaların ve politik yaklaşımların geliştirilmesinde önemli engeller oluşturmaktadır. Bu güçlükler, genel farkındalığın düşük olması, vatansızlıkla ilgili küresel düzeyde bilgi eksikliği, bazı ülkelerde vatansız nüfusun gizli tutulması, konuyu çevreleyen siyasi hassasiyetler ve vatansız bireylere dair geçmiş verilerin eksikliği gibi unsurlardan kaynaklanmaktadır. Tüm bu zorluklar, hem sorunun daha iyi anlaşılmasını hem de bir problem olarak sistematik bir biçimde araştırılmasını engellemektedir.

Tüm dünyada milyonlarca insanı etkileyen vatansızlık, 1950'li yıllarda yasal olarak kabul edilmesine rağmen, küresel insan hakları gündeminin önemsenmeyen alanlarından birisi olmuştur. Ancak literatüre bakıldığında özellikle son 10 yıldır Sivil Toplum Kuruluşları (STK), ulusal politikalar, hükümetler arası kuruluşlar ve akademide çeşitli paydaşlarla birlikte vatansızlığa artan bir ilgi dikkat çekmektedir (Waas ve Neal, 2013). Literatürde fark edilen bu ilgi yakın zamana kadar akademide ilgi uyandırmayan konuya dair teorik değerlendirme getirmede kısır kalsa da tanımlayıcı raporlar ve öneriler şeklinde kritik zamanların gündemi olmayı başarmıştır. Blitz ve Lynch'e göre (2011, s. 11-13) özellikle 1990 sonlarında vatansızlık konusu 'eşitlik' ve 'güvenlik' bağlamında değerlendirilirken; 2000'lerle birlikte Hannah Arendt'in 'sahip olma hakkı' üzerinden değerlendirilmeye başlanmıştır.

Vatansızlık mevzusu, hukukun başarısız olduğu bir istisna halidir (Allerton, 2014, s. 27-28). Dolayısıyla bu noktada uluslararası hukukun devreye girmesiyle birlikte vatansızlara tanınan asgari haklar 1954 tarihli Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme ile ayrıntılandırılmıştır (Waas and Hayvard, 2008, s. 387-390). Bahsi geçen sözleşmeye göre oy kullanma, kamu görevlerinde çalışma ve istediği gibi ülke sınırlarından giriş-çıkış yapma hakları dışında, uluslararası hukukta vatandaşların sahip olduğu tüm haklar tanınmıştır (Haddad, 2003, s. 3-5). Teoride vatansızların uluslararası hukuktan kaynaklı haklara sahip olmaları, pratikte bu kişilerin haklarının ihlal edilmediği anlamına gelmemelidir. Vatansız olarak damgalanan bu bireyler genellikle gereksiz, uzun süreli gözaltılar, ayrımcılık ve seyahat, sağlık, eğitim, çalışma hakkı gibi temel insani haklardan mahrum bırakılmaktadırlar.

Bazı savunucuların 'insan güvenliği' meselesi olarak tanımladıkları vatansızlık, pratikte vatandaşlık statüsü olanların kullandığı haklardan mahrum kalarak, temel insani haklarını kullanmakta büyük zorluklar çekmektedirler (Blitz, 2009; Lynch, 2005). Yapılan birçok araştırma göstermiştir ki, vatansızların mücadele ettiği sayısız zorluk söz konusudur. Resmi ikamet izni, seyahat etme, kamu kurumlarında çalışma, eğitim hakkı, sağlık hizmetlerine erişim hakkı, mülk

satın alma, oy kullanma, seçilme hakkı, korunma ve güvenlik hakkı gibi daha birçok fırsatlardan faydalanamamaktadırlar (Lynch, 2009). Vatansız kişilerin doğumları, ölümleri, evlilikleri çoğu zaman belgelendirilemez, dolayısıyla birçok resmi temel belgeden yoksundurlar. Dolayısıyla bu kişiler vatandaşlık için hak kazanmanın kanıtını elde edemediklerinden resmi olarak ulus-devletten dışlanırlar.

Vatansızlıkla ilişkili problemler ışığında, vatandaşlık ve vatandaşlık hakkı, özellikle vatansızlar söz konusu olduğunda bu haktan yoksun olarak nasıl yaşadıkları ve bu mahrumiyetin toplum üzerinde nasıl bir etkisi olduğu düşünüldüğünde daha da içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. Vatansızlık, yalnızca bireylere yönelik bir tehdit değil, aynı zamanda yoksulluk, devlet kapasitesinin eksikliği, sosyo-ekonomik-politik eşitsizlik sebebiyle oluşan kırılanlıklar bağlamında insan güvenliğini baltalayan bir gerçekliktir (BM Genel Kurulu)

Vatansızlığın İnsani Yönü

Uluslararası hukukun bireysel ve somut haklara odaklanmaya başlaması, vatandaşlık gibi soyut kavramların önemini azaltabilir (Kochenov, 2023). Vatansızlık bağlamında bu değişim açıkça görülmektedir: Eğer önemli olan vatandaşlık statüsü değil, belirli bir bölgede sahip olunan haklar ise, bu hakları korumak vatandaşlık kazanmaktan daha öncelikli hale gelmektedir. Ancak, bu durum bazen bireyleri yerel haklardan mahrum etmek veya onları fırsatların olmadığı eski sömürge alanlarına göndermek için bir bahane olarak kullanılabilir.

Son yıllarda, vatansızlıkla ilgili hukuki düzenlemelerde 'hak sahipliği' kavramına artan bir ilgi gözlemlenmiştir. Bu değişim, literatürdeki çalışmalara da yansımıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi gibi bölgesel mahkemeler, bireylerin hak elde etme konusunda 'vatandaşlık' ilkesinden ziyade daha kapsayıcı bir yaklaşım benimsemişlerdir.

Vatansız bireylerin karşılaştığı en temel zorluk, insan haklarından yoksun kalmalarıdır. Vatandaşlık olmadan, yurt dışına seyahat etmek, aile kurmak, çocuklarını nüfusa kaydettirmek, iş bulmak veya iş kurmak gibi temel yaşam standartlarını yerine getirmek neredeyse imkânsızdır. Hukuki statüleri olmayan bu bireyler, sosyal hayatta da 'görünmez' bir yaşam sürmek zorunda kalmaktadır. Medeni, siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal haklardan yoksun bırakılan vatansızlar, kendi hayatlarını kontrol edemez, sosyal yardımlardan faydalanamaz ve eğitim alma hakkından mahrum kalırlar. Bu noktada Hannah Arendt'in çalışmaları dikkat çeker; Arendt, 1943 tarihli 'We Refugees', 1949 tarihli 'The Rights of Man: What Are They?' ve 1951 tarihli 'The Origins of Totalitarianism' eserlerinde insan haklarının evrenselliği ve uygulanabilirliği üzerine önemli eleştirilerde bulunmuştur.

Hannah Arendt'in insan hakları konusundaki eleştirileri, ulus-devletlerin yapısal gerilimlerine dayanmaktadır. Fransız Devrimi ile yükselen milliyetçilik akımı ve I. Dünya Savaşı sonrası çok uluslu imparatorlukların dağılması, ulus-devletlerin ortaya çıkışını hızlandırmıştır. Ancak Arendt'e göre, bu yapı en ideal haliyle bile problematiktir (Beiner, 2000, s. 50-51). İnsan haklarıyla ilgili temel sorunlar, ulus-devletlerin doğuşuyla paralel bir şekilde ortaya çıkmıştır.

İki tip ulus-devletten bahseden Arendt, Fransa'nın sahip olduğu Batı tipi ulus-devlet şeklini en mükemmel yapılar olarak görür. Burada köylü sınıf sağlam bir kökleşme ve özgürleşme ile Doğu ve Güney Avrupa'daki ulus-devletlerden farklı idi. Zira burada köylülerin, özgürleşmek ya da kökleşmek gibi bir amacı yoktu; aksine amaç milliyet sorununu düzenlemektir (Arendt, 2012, s. 15). Başarısızlıklarının temeli de işte buna dayanmakta idi. Anlaşmalarla oluşturulmaya çalışılan bir birliktelik ve kalıntılardan da oluşan 'azınlıklar' ile üçüncü bir millet de böylece peyda olmuştu. Azınlıklara verilen hakları kendilerine bir tehdit olarak gören bu başarısız ulus-devlet örgütlenmeleri, kendi otoritelerini daimi kılmak amacıyla azınlıkların özlerini unutup asimile olmasını ya da tasfiye edilmelerini salık vermektedirler. Kendi emeğine yabancılaşan ve modern dünyanın sıradan tektip bireylerinin oluşturduğu kitleler ile emperyalizmin gölgesinde yayılma

politikası sonucunda çıkan iç-dış savaşlarla hiçbir yere ait olmayan devletsiz göçmen yığınlar başarısız ve sorunlu ulus-devlet sistemi sonrasında insan haklarından mahrum kalarak 'yeryüzünün posası' olarak ilan edilmişlerdir (Arendt, 2012, s. 256). İşte tarihsel süreçte bu şekilde peyda olan vatansızlar ve mülteciler, medeni ve siyasal haklardan mahrum kalarak aslında tüm dünyaya ulusal çıkarın hukuktan önce geldiğini kanıtlamaktadır.

Vatansız ve mülteci bireyler, vatandaşlıklarını kaybettiklerinde veya hiçbir zaman kazanamadıklarında, 'hakları olmayan' bireyler konumuna düşmektedir. Bu durum, savaşlar sırasında ve sonrasında azınlıkların insan haklarının korunmamasıyla birleştiğinde, evrensel insan haklarının gerçek anlamda evrensel olmadığını ortaya koyar. Kymlicka'nın (1995, s. 4-6) belirttiği gibi, çokkültürlü vatandaşlık anlayışı veya vatansızlık, özellikle azınlıkların hakları söz konusu olduğunda ciddi bir çıkmaza girmektedir. Vatandaşlık, modern ulus-devletlerde yalnızca yabancılara karşı bir koruma aracı değil, aynı zamanda bireyin ontolojik varlığını tanımlayan bir unsur haline gelmiştir.

Her ulus-devlet sınırlarını yasal olarak belirlediği gibi kimleri yurttaş olarak kabul edeceğine dair de genel şartlara sahiptir. Dünya üzerinde ülkelerin birçoğu kendi yetkilerine dayanarak kanbağı (jus sanguinis) ya da doğum yeri (jus soli) ilkesine bağlı olarak hareket etmektedir. Ayrıca karma sistem benimseyerek vatandaşlık hakkı veren ülkeler de bulunmaktadır. Devletlerin kendi kararına bırakılan bu karar zaman zaman keyfi uygulamaların gerçekleşmesine de sebep olmaktadır. Vatansızlık mevzusu birden çok sebebe dayanmakla birlikte, en genel geçer olan ve sıklıkla karşılaşılan ulus-devletlerin parçalanması, kanun değişiklikleri, evlenme, doğum ya da siyasi ayrımcılıklar olarak sıralanabilir (Odman, 2011, s. 9).

Uluslararası göç söz konusu olduğunda literatürde çok sayıda mülteci ve yerinden edilmişler gibi kırılgan grupların gittikleri ülkeye entegrasyon ve uyumları açısından aile birliği kurmaları ya da aile birleşiminin önemine ilişkin sayısız kaynak mevcuttur. Söz konusu vatansızlar olduğunda ise sözleşmelerde aile birliği ve aile birliğinin korunmasına yönelik hüküm yer almamaktadır. Aile hayatının önemine vurgu yapan ve yasal olarak güvence altına alınmasına yönelik uluslararası ve ulusal belgeler hemen hemen birçok ülkenin yasalarında yer almaktadır. Toplumun temeli, millet-devlet refahının vazgeçilmez organı gibi tabirlerle güvence altına alınan aile kurumu, kimi ülkelerde de dini ve sosyal kurumlarla korunması gereken bir yapı olarak vurgulanır (Albarazi, 2014, s. 14). Aile birliği hakkının ihlali neticesinde, vatansız kişilerin maruz kaldığı başka hak ihlallerinin de doğmasına sebep olmaktadır. Aile yapısını birçok şekilde tehdit eden vatansızlık sorunsalı, gerek aile bireyleri üzerinde yarattığı psikolojik baskı gerekse de bir aile olarak temel haklardan mahrumluk gibi problemler göçün sebep olduğu bir dizi entegrasyon, sosyalleşme gibi problemlerin de derinleşmesine sebep olabilmektedir.

Uluslararası insan hakları hukukunda aile hayatı ve aile birliğinin korunmasına yönelik haklar, mülteciler, sığınmacılar ve uluslararası korunmaya ihtiyaç duyan herkes için geçerlidir. Toplumun temeli olarak kabul edilen aile, Uluslararası İnsan Hakları Hukuku, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 16(3) maddesinde, Uluslararası İnsan Hakları Beyannamesi'nin 23(1) maddesinde, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 10. Maddesinde, 1966 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 10(1) maddesinde yer almaktadır. Yine aynı şekilde Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşmede, 1989 Çocuk Hakları Sözleşmesinde de önsöz aynı şekilde ailenin korunmasına yönelik içeriğe sahiptir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 10(1) maddesinde⁹ "Toplumun doğal ve temel grup birimi olan aileye, özellikle kurulması ve bakmakla yükümlü olduğu çocukların bakımı ve eğitimi için mümkün olan en geniş koruma ve yardım sağlanmalıdır. Evlilik, evlenmek isteyen eşlerin özgür rızasıyla yapılmalıdır." şeklinde açıkça belirtilmektedir. Devletlerin bu maddeyi uygulamasını izlemek için kurulan İnsan

⁹ UNGA, International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 16 December 1966, UNTS, vol. 993, p. 3, <http://www.refworld.org/docid/3ae6b36c0.html>.

Hakları Komitesi¹⁰ de ayrıca aile kurma hakkının birlikte yaşama olasılığını ifade ettiğini de vurgulamıştır.

Ayrıca, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 5. Maddesinde ¹¹taraf devletlerin ırk, renk, etnik köken, ulus ayrımı yapmaksızın evlenme ve eş seçimi konusunda eşitlik hakkını garanti altına almaktadır. Aynı içeriğe sahip olmakla birlikte CEDAW¹² da bu konuda uygun önlemleri almakla birlikte ayrıca yalnızca aile kurma, eş seçim hakkı değil bünyesine evliliğin sona ermesindeki haklar ile birlikte çocuklarla ilgili her konuyu da dahil etmiştir. Böylece ayrımcılık teorik bağlamda engellenmeye çalışılmış, ayrımcılığa sebep olacak her türlü farklı müdehale de bu ilke gereğince bireylerin aynı haklardan yararlanma ve benzer muamele görmelerini gerekli kılmıştır. Bu, göçmenlik veya diğer statülerinden bağımsız olarak bireylerin aile hayatı ve aile birliği haklarını içeren önlemleri içermektedir. Doğrudan ayrımcılık¹³, bireyin dini, dili, ırkı, cinsiyeti, siyasi görüşü, kökeni, vb. durumdaki diğer kişilerden daha az haklara maruz kaldığında ortaya çıkar. Dolaylı ayrımcılık ise, ilk etapta tarafsız görünmekle birlikte yasaklanmış ayrımcılık gerekçeleriyle hakların kullanımının yasalar, politikalar ve uygulamalarla orantısız olarak engellenmesini ifade eder.

Vatansız bireyler arasında aile birliği hakkının ihlali de bu kişilerin maruz kaldığı bir dizi başka hak ihlalleri neticesinde ortaya çıkmaktadır. Yukarıda aile birliğinin korunması ve sağlanmasına yönelik teoride onca karar alınmasına rağmen pratikte yaşananlar ülkelerin kendi içlerindeki uygulama farklılıkları sebebiyle yaşanan maduriyetlerin devam ettiğini göstermektedir. Aslına bakılırsa bu maduriyetlerin sebebi evlilik ya da aile kurma hakkının elinden alınması değil, herhangi bir belgeye sahip olmama gibi resmi sürecin işletilememesi ile alakalı bir duruma işaret etmektedir. Vatansız kişiler için evlenmenin önündeki yasal engeller sorunun yalnızca görünen kısmını oluşturmaktadır. Vatansız olmakla birlikte gelen ekonomik, psikolojik ve toplumsal etkileri üstlenmiş olmak, insanların vatansız kişiyle evlenmek istememeleri anlamına gelmektedir. Bu durum ayrıca, vatansız olma statüsünün tıpkı kalıtsal bir özellik gibi çocuklarına da miras kalacağı durumlar söz konusu olduğunda da iyice içinden çıkılmaz bir hal almaktadır (Albarrazi, 2014, s. 15). Vatansız kişiler için evlilik konusundaki bu sınırlama, birçoğunun evlenme seçeneğinden mahrum kalması anlamına gelmekte, evlenmenin ve bir aile hayatı kurmanın bile imkansızlığı anlamına gelmektedir.

Vatansızlığa Sebep Olan Koşullar

Vatandaşlık, bireylerin bir devletle kurduğu hukuki bağ olup, yetkili makamlar aracılığıyla kazanılabildiği gibi, doğum yoluyla kendiliğinden de elde edilebilir. Aynı şekilde vatandaşlık kaybedilebilen veya değiştirilebilen bir statüdür. Bu durum, çoğunlukla devletlerin egemenlik temelli geniş yetkilerle kendi düzenlemelerini kullanmaları nedeniyle farklı şekillerde uygulamaya konulmaktadır. Vatandaşlık gibi önemli bir statünün kaybı, yani vatansızlık, çok boyutlu bir sorundur. Bu çalışmada, vatansızlığa sebep olan koşullar hukuki ve siyasi-tarihsel faktörler olmak üzere iki ana başlık altında ele alınacaktır.

Vatansızlığa sebep olan hukuki koşullar:

Ayrımcı vatandaşlık yasaları, cinsiyet, etnik köken ve dini inanca dayalı ayrımcı uygulamalarla birlikte yetersiz doğum ve evlilik kayıtları, birçok insanın vatandaşlık haklarından mahrum kalmasına neden olmaktadır (Yuval-Davis, 1999, s. 120).

¹⁰ UN Human Rights Committee (HRC), CCPR General Comment No. 19: Article 23 (The Family) Protection of the Family, the Right to Marriage and Equality of the Spouses, 27 July 1990, <http://www.refworld.org/docid/45139bd74.html>, para. 5.

¹¹ UNGA, International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, 21 December 1965, UNTS, vol. 660, p. 195, <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3940.html>.

¹² UNGA, Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, 18 December 1979, UNTS, vol. 1249, p. 13, <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3970.html>, Article 16(1).

¹³ CESCR, General Comment No. 20, above fn. 30, para. 10. See also CESCR, General Comment No. 16: The equal right of men and women to the enjoyment of all economic, social and cultural rights (Art. 3 of the Covenant), 11 August 2005, E/C.12/2005/4, <http://www.refworld.org/docid/43f3067ae.html>, paras. 1 and 10-14.

Cinsiyete dayalı ayrımcı uygulamalar:

Cinsiyete dayalı ayrımcı uygulamalar, vatandaşlık hakkının eşit bir şekilde kullanılmasını engelleyerek bireylerin temel haklarına erişimini sınırlandıran önemli bir faktördür. Bu ayrımcılık, kadınların vatandaşlıklarını çocuklarına ya da eşlerine aktarmaması, vatandaşlık kazanma veya vatandaşlıklarını koruma süreçlerinde erkeklerle eşit haklara sahip olmaması şeklinde tezahür edebilir. Bu durum, ulusal vatandaşlık yasalarının cinsiyet eşitliği ilkesine uygun bir şekilde düzenlenmemesinden kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak, milyonlarca kadın ve onların çocukları vatandaşlık hakkından mahrum kalmakta, bu da vatansızlık riskini artırmaktadır.

İnsan hakları kavramı, Fransız Devrimi sonrasında yaygınlık kazansa da, 20. yüzyılın ortalarına kadar birçok ülkede kadınlar ve çocuklar siyasi, medeni ve sosyal haklara erişimde dışlanmıştı (Çakır, 2017). Modern devlet anlayışında ise kadın, erkek egemen düzen içinde ideolojik ve kültürel yeniden üretimin bir parçası olarak görülmüş, bu durum kadınların vatandaşlık haklarında erkeklerle eşit koşullara sahip olmasını engellemiştir. Özellikle çocuklarına vatandaşlık aktarma konusunda kadınlar ciddi kısıtlamalarla karşılaşmıştır. Kadınlar, vatandaşı olmadıkları bir bireyle evlendiklerinde eşlerinin vatandaşlığını alamadıklarında, eşlerinin vatansız olması durumunda veya boşanma gibi durumlarda vatandaşlıklarını otomatik olarak kaybedebilmektedir. Vatandaşlık konusunda etken değil, edilgen bir statüye sahip olan kadınlar, özellikle yabancı bireylerle evlendiklerinde vatansızlık riskiyle karşı karşıya kalmaktadır.

Bu cinsiyet temelli ayrım, sadece kadınları değil, aynı zamanda dezavantajlı bir diğer grup olan çocukları da olumsuz etkilemektedir. Vatandaşlığın babasoylu kazanıldığını kabul eden yasal düzenlemeler, kadınların vatandaşlıklarını çocuklarına aktarmasını engelleyebilmektedir (Blitz ve Lynch, 2011, s. 8). Örneğin, Ürdün, Lübnan ve Malezya gibi ülkelerde kadınlar yabancı eşlerinden olan çocuklarına vatandaşlık aktaramazken, erkekler bu hakkı sınırsız bir şekilde kullanabilmektedir. Bu durum, özellikle göçmen eşlerden doğan çocuklar için vatansızlık riskini artırmakta ve ciddi insani sorunlar doğurmaktadır.

Etnik ve ırksal ayrımcılık:

Bazı ülkeler, vatandaşlık yasalarını belirli etnik grupları dışlamak için etkili bir araç olarak kullanabilmektedir. Bu durum, özellikle azınlık grupların vatansızlık sorunuyla karşı karşıya kalmasına yol açmaktadır. Bir devlet ayrımcı nedenlerle bir bireyin vatandaşlığını iptal ettiğinde, vatansız kalan kişi düşmanca bir devlet ortamında oldukça karmaşık bir durumla karşılaşır. Dahası, bu birey yalnızca vatansızlığın sonuçlarına maruz kalmakla kalmaz, aynı zamanda kendisini "istenmeyen bir öteki" olarak gören bir toplumun gerçekleriyle de yüzleşmek zorunda kalır.

Bu tür durumlarda, vatansızlık kavramının toplumsal inşası, vatansızlığı kazara ortaya çıkan bir durumdan ya da bireyin bu haktan gönüllü olarak vazgeçmesinden çok daha savunmasız bir konuma taşır. Devletin, vatansızları 'kanun kaçağı', 'yasaklı', 'suçlu', 'sürgün' gibi olumsuz sıfatlarla tasvir ettiği söylemler, bu bireylerin marjinalleşmesini artırır ve ayrımcı politikaların toplumda meşruiyet kazanmasına zemin hazırlar (Velde ve Letschert, 2014, s. 287).

Myanmar'da Rohingya Müslümanlarının yaşadığı durum buna çarpıcı bir örnek teşkil ederken (Cheesman, 2017), Türkiye, Suriye, Irak ve İran'a dağılmış Kürt nüfusunun önemli bir kısmı da vatandaşlık hakkından mahrum bırakılmıştır (Tejel, 2009).

Dini temelli ayrımcılık:

Bazı ülkelerde vatandaşlık yasaları ve uygulamaları, dini inançlara dayalı ayrımcılık yaparak belirli dini grupların vatansız kalmasına neden olabilmektedir. Dini temelli bu ayrımcılık, vatandaşlık hakkını etnik kimlik, mezhep veya inanç temelinde sınırlandıran politikalar şeklinde kendini göstermektedir. Sonuç olarak, bu tür uygulamalar toplumsal marjinalleşmeye, hak ihlallerine ve vatansızlık gibi ciddi sorunlara yol açmaktadır.

Yetersiz doğum kayıt ve evlilik belgesi:

Yetersiz doğum kayıt belgeleri, bir bebeğin doğru ebeveyninden ve doğru ülkenin sınırları içinde doğmuş olmasına rağmen eksik evrak nedeniyle vatansız kalmasına yol açabilmektedir. Doğum kayıt belgeleri, bireyin ilk yasal tanınmasını sağlayan ve bu nedenle en temel resmi belgelerden biri olarak kabul edilmektedir. Doğum sırasında kaydedilmeyen bir bebeğin varlığına dair yasal bir kanıtın bulunmaması, onun ilerleyen süreçlerde toplumun bir üyesi olarak tanınmasını ve temel haklara erişimini ciddi şekilde riske atmaktadır. Benzer bir şekilde, evliliklerin resmi olarak kaydedilmemesi de bireylerin ve çocuklarının vatandaşlık haklarını olumsuz etkilemektedir. Resmi evlilik kayıtları, hem eşlerin haklarını güvence altına almakta hem de bu birliktelikten doğacak çocukların vatandaşlık statüsü üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır (Waas, 2008, s. 153).

Doğum ve evlilik kayıtlarının eksikliği, son yıllarda vatansızlığın en önemli nedenlerinden biri olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Her ne kadar gelişmiş ülkelerde doğum kayıtları evrensel düzeyde uygulansa da, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde bu durum oldukça farklıdır. Bu bölgelerde, 5 yaş altındaki her dört çocuktan biri kayıtsızdır. Küresel ölçekte, yaklaşık 166 milyon çocuğun doğum kaydının olmadığı belirtilirken, bu nüfusun yarısının Kongo, Etiyopya, Hindistan, Nijerya ve Pakistan gibi ülkelerde bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca, doğum kayıtlı olan çocuklar arasında bile tahmini 237 milyon çocuğun doğum belgesine sahip olmadığı belirtilmektedir.

Doğum kayıtlarının eksikliğine coğrafi bölgeler de önemli bir etki yapmaktadır. Kentsel merkezlerdeki doğum kayıt oranlarının kırsal bölgelere kıyasla 1,7 kat daha yüksek olduğu görülmektedir (UNICEF, 2019). Bunun yanında, ulusal azınlıklar, yerli topluluklar, göçmenler, yerinden edilmiş kişiler ve savaş mağdurları gibi dezavantajlı gruplar arasında doğum kayıtlarının eksikliği daha yaygın bir sorundur.

Bu kayıt eksikliklerinin nedenleri, hem devletlerin uygulamaları hem de bireylerin duyarsızlıklarından kaynaklanabilmektedir. Sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı aileler, doğum kayıt ücretleri, bürokratik süreçlerin karmaşıklığı ve kayıt ofislerine erişim gibi engellerle karşılaşmaktadır (Waas, 2008, s. 154). Devletler açısından ise bu durum, yetersiz ve zayıf kayıt sistemlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu değerlendirmeler, vatansızlığın önlenmesi bağlamında uluslararası hukukun doğum kaydı konusunu ele alışının neden bu kadar önemli olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Doğumların kaydedilmesi, yalnızca bireylerin hukuki statüsünü belirlemekle kalmaz; aynı zamanda vatansızlık riskini önlemede hayati bir role sahiptir. Bunun yanı sıra, evliliklerin uygun şekilde kaydedilmesi de bu çerçevede önemli bir adım olarak görülmelidir (UNHCR, 2008, s. 123). Bu iki birbiriyle bağlantılı ve birbirini besleyen eksiklik, vatansızlık riskinin artmasına neden olmaktadır.

Doğum kayıtlarının önemi kadar, evlilik kayıtlarının da yasal bir zemine oturtulması gerekmektedir. Evlilik kaydıyla ilgili düzenlemelerin büyük bir kısmı, kadınlara karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Örneğin, 1994 yılında Birleşmiş Milletler Antlaşma Organı,¹⁴ evlilik ve aile ilişkilerinde eşitliği sağlamak amacıyla, medeni, dini ya da geleneksel hukuka dayanarak yapılan tüm evliliklerin resmi olarak kaydedilmesini taraf devletlerden talep etmiştir.

Evliliklerin resmi olarak kaydedilmesi, yalnızca eşler arasında eşitliği sağlamakla kalmaz; aynı zamanda evlilik yaşının devlet kontrolü altında düzenlenmesine, çok eşliliğin engellenmesine ve çocuk haklarının korunmasına olanak tanır. Ancak, evlilik kaydı konusunda bir miktar farkındalık oluşmuş olmasına rağmen, bu mesele henüz evrensel düzeyde yeterince önemsenmemiştir. Tıpkı doğum kaydı gibi, evlilik kaydı da uygulamada sıkça ihmal edilmekte ve çözüm bekleyen bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir.

Vatansızlığa sebep olan siyasi ve tarihsel koşullar:

¹⁴ Committee on the Elimination of Discrimination Against Women, General Recommendation 21: Equality in marriage and family relations, A/49/38, New York: 1994.

Vatansızlık, tarihsel ve siyasi koşulların bir sonucu olarak, milyonlarca insanın temel haklardan mahrum kalmasına neden olan küresel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Kolonyal miras, sınırların yeniden çizilmesi, ayrımcı ulus-devlet politikaları ve iç savaşlar gibi faktörler, vatansızlığın temel sebeplerini oluşturmaktadır. Tarihsel olarak, vatansızlık sorunu, siyasi krizler, devletlerarası çatışmalar ve ulus-devlet inşa süreçlerinin bir yan ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Sınırların yeniden çizildiği ya da azınlıkların dışlandığı dönemlerde, vatansızlık sorunu derinleşmiş ve daha karmaşık bir hal almıştır. Kolonyal dönemde, sömürge yönetimleri sınırları ve vatandaşlık tanımlarını yerel toplulukların kimliklerini, etnik yapısını ve kültürel bağlarını göz ardı ederek keyfi bir şekilde çizmiştir. Bu durum, bağımsızlık sonrası birçok topluluğun vatansız kalmasına yol açmıştır. Özellikle Afrika'da, 1884-1885 Berlin Konferansı'nın ardından sömürgeci güçler tarafından keyfi şekilde belirlenen sınırlar, etnik ve dini grupları parçalara ayırmıştır. Bu durum, Belçika Kongosu'ndan ayrılan bazı toplulukların bağımsızlık sonrası Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde vatandaşlık haklarından dışlanmasına neden olmuştur (Brain, 2010, s. 911-912).

Dünya Savaşları ve Soğuk Savaş döneminde sınırların yeniden çizilmesi de vatansızlık krizlerini daha da derinleştirmiştir. Yeni devletler kurulur ve siyasi haritalar yeniden şekillenirken, belirli topluluklar vatandaşlık statüsünden dışlanmış ve vatansız kalmışlardır. Örneğin, 20. yüzyılın başlarında Avrupa'da yükselen antisemitizm ve Yahudi topluluklarına yönelik dışlayıcı politikalar, birçok Yahudi'nin vatandaşlık haklarını kaybetmesine yol açmıştır. Nazi Almanyası'nın 1935'te çıkardığı Nürnberg Yasaları, Yahudileri vatandaşlıktan tamamen dışlayarak onları sistematik bir şekilde vatansız bırakmıştır (Arendt, 2012).

Benzer şekilde, 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulmasıyla yüz binlerce Filistinli yerinden edilmiş ve mülteci durumuna düşmüştür. Bu süreçte Filistinli mültecilerin büyük bir kısmı vatansız kalmış ve günümüzde bu durum hâlâ devam etmektedir. UNHCR'nin 2023 verilerine göre, dünya genelindeki vatansız kişilerin büyük bir bölümünü Filistinli mülteciler oluşturmaktadır.

Bu tarihsel örnekler, sınırların keyfi şekilde belirlenmesinin, siyasi hesaplarla çizilmesinin ve belirli toplulukların dışlanmasının vatansızlık krizlerini nasıl derinleştirdiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, vatansızlığın yalnızca bireysel bir sorun değil, aynı zamanda tarihsel, politik ve toplumsal kökleri olan bir olgu olduğunu göstermektedir.

Ayrıca siyasi krizler ve iç savaşlar, milyonlarca insanın zorla yerinden edilmesine sebep olmuştur. Göç eden gruplar, yeni ülkelerde vatandaşlık kazanma süreçlerinde ayrımcılıkla karşılaşmıştır. Örneğin Güney Sudan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından, Sudan hükümeti, Güney Sudan kökenli bireylerin vatandaşlık statülerini iptal etmiş, beraberinde yüzbinlerce insan vatansız kalmıştır.

İletişim ve ulaşım teknolojilerinde yaşanan bir dizi kolaylık sonucunda küreselleşmeyle birlikte vatansızlığın son dönemlerdeki nedeni 'göç' olmuştur. Doğal bir insan dürtüsü olan göç, tarih boyunca insanların daha fazla yiyecek, umut ve imkan bulmak amacıyla yer değiştirmesidir. Uluslararası Göç Örgütü (IOM) 2024¹⁵ resmi rakamlarına göre 281 milyon uluslararası göçmen vardır. 117 milyon kişi ise yerinden edilmiştir. Göçün tarih boyunca süregelen bir olgu olmasına rağmen, Castles ve Miller (2008, s. 278), modern dönemde göçün sosyo-ekonomik ve kültürel etkiler açısından hiç olmadığı kadar önemli hale geldiğini vurgulamışlardır. Onlara göre, göç, milliyetçilik, vatandaşlık, kimlik, sosyo-kültürel yapı ve ekonomik dengeler gibi pek çok alanda yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olan temel etkenlerden biridir. Özellikle 20. yüzyılın sonlarından itibaren hız kazanan küreselleşme, uluslararası iş gücü hareketliliği ve teknolojik gelişmeler, göçü daha karmaşık bir hale getirmiştir. Göçmenlerin sosyal entegrasyonu, vatandaşlık haklarının kapsamı, çokkültürlülük politikalarının başarısı ve ekonomik eşitsizlikler gibi meseleler, Castles ve Miller'ın göçü yalnızca bir yer değiştirme süreci olarak değil, derin toplumsal ve politik değişimlere yol açan bir dinamik olarak ele almalarına neden olmuştur.

¹⁵ IOM 2024, <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2024-chapter-2>.

Zaman içinde Castles ve Miller'ın göç konusundaki perspektifi, göçün yarattığı sorunlara dair daha eleştirel bir hale evrilmiştir. İlk dönem çalışmalarında göç, büyük ölçüde ekonomik fırsat eşitsizlikleri ve ulus-devletler arası iş gücü talepleriyle ilişkilendirilirken, daha sonra bu sürecin bireysel ve toplumsal düzeyde kimlik krizlerini, yabancı düşmanlığını, vatandaşlık statüsüne ilişkin adaletsizlikleri ve siyasi kutuplaşmaları nasıl tetiklediğini daha kapsamlı şekilde analiz etmişlerdir. Sonuç olarak, göç, sadece ekonomik ve demografik bir hareketlilik değil, aynı zamanda sosyal adalet, insan hakları ve kimlik politikaları gibi daha geniş kapsamlı sorunların temel nedeni olarak görülmüştür. Castles ve Miller, göçün bu çok boyutlu etkilerinin küresel toplumlar için sürdürülebilir politikalar üretmeyi zorunlu kıldığına dikkat çekmiştir.

Artan uluslararası hareketlilik, ulus-devlet kavramının temelini sorgulatırken aynı zamanda birçok endişeyi de beraberinde getirmektedir. Özellikle vatandaşlıkla ilgili hukuk sistemleri arasındaki uyumsuzluklar, bireylerin vatansızlık riskiyle karşılaşmasına neden olabilecek durumlar yaratmaktadır. Örneğin, farklı eyaletler veya bölgelerden gelen bireyler arasındaki evlilikler, ebeveynlerinin vatandaşlığına sahip olmayan bir ülkede doğan çocuklar veya menşe ülkenin vatandaşlık kaybına ilişkin yasaları ile ev sahibi ülkenin vatandaşlığa kabul yasaları arasındaki uyumsuzluklar, vatansızlığın başlıca kaynakları arasında sayılmaktadır. Bu tür durumlar, bireylerin bir devletle hukuki bağ kurma hakkını zora sokarak, vatandaşlık haklarının belirsizleşmesine ve insan hakları ihlallerine yol açabilmektedir.

Vatansızlık, hukuki, siyasi ve tarihsel süreçlerin bir yan ürünü olarak ortaya çıkmış, günümüzde de devam eden yapısal bir insan hakları ihlalidir. Vatansızlığın nedenlerinin ortadan kaldırılmasına yönelik, cinsiyet eşitliğinin sağlanması, doğum kayıt sistemlerinin güçlendirilmesi, etnik ve dini ayrımcılığının uluslararası platformlarda çözülmesi ve uluslararası hukukun etkin şekilde kullanılması gerekmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Vatansızlık, modern dünyada insan haklarının korunması ve eşitlik ilkesinin tesis edilmesi açısından çözüm bekleyen en karmaşık sorunlardan biridir. Bu makale, vatansızlığı bir fenomen olarak ele almış, bu durumun insani yönlerini ve ortaya çıkışını tetikleyen koşulları çok boyutlu bir bakış açısıyla incelemiştir. Sonuç olarak, vatansızlığın bireysel, toplumsal ve uluslararası düzeylerde ciddi etkiler doğurduğu; bu etkilerin yalnızca hukuki çözümlerle değil, aynı zamanda kapsamlı insani yaklaşımlarla ele alınması gerektiği vurgulanmıştır.

Vatansızlığın insani boyutları değerlendirildiğinde, bu durumun bireyler için bir kimlik krizi ve sosyal dışlanma yarattığı görülmektedir. Vatansız bireyler temel insan haklarından mahrum kalmakta, eğitim, sağlık, barınma gibi temel hizmetlere erişimde büyük zorluklarla karşılaşmaktadır. Hukuki kimlikten yoksunluk, yalnızca bireysel yaşamı tehdit etmekle kalmamakta, toplumsal eşitsizliklerin daha da derinleşmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda, vatansızlığın yalnızca hukuki bir statü sorunu olmadığı; aynı zamanda bir aidiyet, güvenlik ve saygınlık meselesi olduğu ortaya konmuştur.

Vatansızlığa sebep olan koşulların incelenmesi, bu sorunun çözümüne yönelik politikaların oluşturulmasında kritik bir yol haritası sunmaktadır. Makalede, vatandaşlık yasalarındaki ayrımcı düzenlemeler, cinsiyet eşitsizlikleri, etnik ve dini ayrımcılık, devletlerin parçalanması ve zorunlu göç gibi faktörlerin vatansızlığın temel nedenleri arasında yer aldığı belirtilmiştir. Özellikle kadınların vatandaşlık aktarma hakkına getirilen sınırlamalar ve etnik temizlik gibi ayrımcı politikalar, sorunun derinleşmesine katkıda bulunmaktadır. Bu durum, vatansızlığın yalnızca bireylerin yaşamlarını değil, aynı zamanda ulusal ve uluslararası istikrarı tehdit eden bir kriz olduğunu göstermektedir.

Vatansızlıkla mücadele, uluslararası toplumun ortak sorumluluğunda bir öncelik olmalıdır. Bu kapsamda, uluslararası hukukun etkin uygulanması, vatandaşlık yasalarının reforme edilmesi ve insan haklarına dayalı yaklaşımların benimsenmesi gereklidir. Birleşmiş Milletler'in vatansızlıkla

mücadele programlarının güçlendirilmesi ve taraf devletlerin Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin 1954 Sözleşmesi ile Vatansızlığın Azaltılmasına İlişkin 1961 Sözleşmesi'ne taraf olmaları teşvik edilmelidir. Ayrıca, ulusal düzeyde vatandaşlık hakkına erişimi kolaylaştıracak hukuki düzenlemelerin yapılması ve ayrımcı uygulamaların kaldırılması, sorunun çözümüne katkı sağlayacaktır.

Son olarak, vatansızlık meselesinin çözümünde insani boyutun önemi göz ardı edilmemelidir. Vatansız bireylerin haklarının korunması, yalnızca hukuki statüyle sınırlı kalmamalı; onların topluma entegrasyonunu destekleyen sosyal politikalar geliştirilmelidir. Eğitim, istihdam ve sağlık gibi temel haklara erişimin artırılması, vatansız bireylerin yaşam koşullarını iyileştirmenin yanı sıra, toplumsal dayanışmayı güçlendirecektir. Vatansızlık sorunu, ancak hukuki, insani ve sosyal yaklaşımların bir araya geldiği bütüncül politikalarla çözülebilir.

Sonuç olarak, vatansızlık sorunu yalnızca bireylerin yaşamlarını etkilemekle kalmayan, aynı zamanda toplumsal eşitsizlikleri derinleştiren ve uluslararası düzeyde istikrarı tehdit eden bir krizdir. Bu nedenle, hem hukuki hem de insani boyutları ele alan bütüncül yaklaşımlar geliştirilmeli, ulusal ve uluslararası düzeyde etkin politikalar hayata geçirilmelidir. Vatansız bireylerin yaşam koşullarını iyileştirmek ve toplumsal dayanışmayı güçlendirmek için atılacak her adım, daha adil ve eşit bir dünya inşa etme yolunda kritik bir öneme sahiptir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya yazar: %100 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Kimliksiz yaşamlar: vatansızlığın görünmeyen sosyopolitik ve insani yüzü" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

- Agamben, G. (2000). *Means without end: Notes on politics*. University of Minesota Press.
- Albarazi, Z. (2014). No legal bond, no family life. *Tilburg Law Review* 19, 11-19. <http://dx.doi.org/10.1163/22112596-01902002>
- Allerton, C. (2014). Statelessness and the lives of the children of migrants in Sabah, East Malaysia. *Tilburg Law Review*, 19, 26-34. <https://doi.org/10.1163/22112596-01902004>
- Arendt H. (2012). *Totalitarizmin Kaynakları /2 Emperyalizm*. (çev. Bahadır Sina Şener). İletişim Yayıncılık.
- Aristoteles. (2017). *Politika*. (çev. F. Akderin). Say Yayınları.
- Asar, A. (2022). *Vatansızlık*. GAV Perspektif.
- Batchelor, C.A. (1995). Stateless persons: some gaps in international protection. *International Journal of Refugee Law*, 7(2), 232-259. <https://doi.org/10.1093/ijrl/7.2.232>
- Batchelor, C.A. (2006). Transforming international legal principles into national law: the right to a nationality and the avoidance of statelessness. *Refugee Survey Quarterly*, 25(3), 8–25. <https://doi.org/10.1093/rsq/hdi0142>
- Beiner, R. (2000). Arendt and nationalism. D. Villa (Ed.), *The Cambridge companion to Hannah Arendt*, 44-62. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CCOL0521641985>
- Benhabib, S., (2018). *Ötekilerin hakları: Yabancılar, yerliler, vatandaşlar*. (çev. Berna Akkıyal). İletişim Yayınları.
- Blitz, B.K. (2009). Advocacy campaigns and policy development. *Forced Migration Review*, 32, 25-26. <http://www.fmreview.org/FMRpdfs/FMR32/25-26.pdf>
- Blitz, B.K. & Lynch, M. (2011). *Statelessness and the benefits of citizenship: A comparative study*. Oxford Brookes University Press.
- Bloom, T. (2017). *Noncitizenism: Recognising noncitizen capabilities in a world of citizens*. Routledge.
- Bloom, T., Tonkiss, K. & Cole, P. (2017). *Understanding statelessness*. Routledge.

- Brain, T. (2010). Struggles for citizenship in Africa. *Development in Practice*, 20(7), 911-912. DOI: 10.1080/09614524.2010.508116
- Castles, S. & Miller, M. (2008). *Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Cheesman, N. (2017). How in Myanmar 'national races' came to surpass citizenship and exclude Rohingya. *Journal of Contemporary Asia*, 47(3), 461-483. <https://doi.org/10.1080/00472336.2017.1297476>
- Çakır, H. (2017). Suriyeli mülteci kadınların sosyo-kültürel değişime uyum çabaları: Yozgat örneği. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 53-68. <https://doi.org/10.31454/usb.381481>.
- Eliassi, B. (2016). Statelessness in a world of nation-states: the cases of Kurdish diasporas in Sweden and the UK. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 42(9), 1403-1419. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2016.1162091>
- Faist, T. & Gerdes, J. (2008). *We are all republican now changes in prospects for and limits of citizenship in Germany*. Palgrave Macmillan.
- Foster, M. ve Lambert, H. (2016). Statelessness as a Human Rights Issue: A Concept Whose Time Has Come, *International Journal of Refugee Law*, 28(4), 564–584, <https://doi.org/10.1093/ijrl/eew044>
- Gibney, M. J. (2009). Statelessness and the right to citizenship. *Forced Migration Review*, 32, 50-51.
- Goodwin-Gill, G.S. (1978). *International law and the movement of persons between states*. Clarendon Press.
- Goodwin-Gill, G. S. (1989). International law and human rights: Trends concerning international migrants and refugees. *The International Migration Review*, 23(3), 526–546. <https://doi.org/10.2307/2546427>
- Grahl-Madsen, A. (1966). *The status of refugees in international law*. A.W. Sijthoff.
- Goris, I., Harrington, J. & Köhn, S. (2009). Statelessness: what it is and why it matters. *Forced Migration Review*. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://hr.law.vnu.edu.vn/sites/default/files/resources/what_is_statelessness.pdf
- Haddad, E. (2003). Refugee protection: a clash of values. *The International Journal of Human Rights*, 7(3), 1-26. <https://doi.org/10.1080/13642980310001726106>
- Jain, N. (2022). Manufacturing Statelessness. *American Journal of International Law*, 116(2), 237–288. doi:10.1017/ajil.2022.2
- Kerwin, D., Alulema, D., Nicholson, M., & Warren, R. (2020). Statelessness in the United States: a study to estimate and profile the US stateless population. *Journal on Migration and Human Security*, 8(2), 150-213. <https://doi.org/10.1177/2331502420907028>
- Kochenov D. (2023). Abstract citizenship in the age of concrete human rights. M Tushnet & D Kochenov (Ed.), *Research Handbook on the Politics of Constitutional Law*, 550–69. Edward Elgar.
- Kochenov, D.V. (2024). Statelessness: a radical rethinking of the dominant citizenism paradigm. *Annu. Rev. Law Soc. Sci.*, 20, 117–39. <https://doi.org/10.1146/annurev-lawsocsci-041822045326>
- Kunz, E. F. (1973). The refugee in flight: kinetic models and forms of displacement. *International Migration Review*, 7(2), 125-146. <https://doi.org/10.1177/019791837300700201>
- Kunz, E. F. (1981). Exile and resettlement: refugee theory. *The International Migration Review*, 15(1/2), 42–51. <https://doi.org/10.2307/2545323>
- Kymlicka, W. (1995). *Çokkültürlü vatandaşlık. azınlık haklarının liberal teorisi*. (çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları.
- Lillich, R. B. (1982). International law and the movement of persons between states. *American Journal of International Law*, 76(3), 670–672. doi:10.2307/2200813
- Lynch, M., (2005). *Lives on hold: the human cost of statelessness*. Refugees International.
- Lynch, M. (2009). *Statelessness: International blind spot linked to global concerns*. Refugees International.
- Manby, B. (2019). Preventing Statelessness among migrants and refugees: birth registration and consular assistance in Egypt and Morocco. LSE Middle East Centre. <http://eprints.lse.ac.uk/101091/>.

- Manly, M. & Waas, L.V. (2014). The state of statelessness research: a human rights imperative. *Tilburg Law Review*, 19, 3-10. Doi 10.1163/122112596-01902029.
- Odman, T. M. (2011). *Vatansızların hukukî durumu ve Türk hukuku*. Çağ Üniversitesi Yayınları.
- Robinson, N. (1955). *Convention relating to the status of stateless persons: its history and interpretation*. Institute of Jewish Affairs.
- Rütte, V.B. (2022). *The human right to citizenship*. Brill.
- Soysal, Y. (1994). *Limits of citizenship: migrants and postnational membership in Europe*. The University of Chicago Press.
- Tejel, J. (2009). *Syria's Kurds: History, politics and society*. Routledge.
- Ujvari, B. (2017). The causes of statelessness. *Hungarian YB Int'l L. & Eur. L.*, 105. <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/huyiel2017&div=10&id=&page=>
- UNHCR, 1996. <https://www.unhcr.org/publications/problem-statelessness-has-become-live-issue-again> UN Refugee Agency. (n.d.). Ending statelessness. <https://www.unhcr.org/ending-statelessness>
- UNHCR (2008). UNHCR Handbook for the Protection of Women and Girls, January 2008, pages 123-124.
- UNHCR (2018). What is Statelessness? <https://www.refworld.org/docid/5829c3514.html>
- UNHCR. (2023). Global Trends: Forced Displacement in 2023. <https://www.unhcr.org/global-trends-report-2023>
- UNICEF (2019). <https://www.unicef.org/stories/what-birth-registration-and-why-does-it-matter>
- Velde, Z. & Letschert, R. (2014). Collective victimisation of stateless people. *Tilburg Law Review*, 19, 285-293. DOI: 10.1163/22112596-01902027
- Waas, L.V. (2008). *Nationality matters*. Intersentia.
- Waas L. & Hayward, L. E. (2008). *Nationality matters: Statelessness under international law*. (Yayınlanmış doktora tezi, Tilburg Üniversitesi). Intersentia
- Waas, L. & Neal, M. (2013). *Statelessness and the Role of National Human Rights Institutions*. Tilburg Law School Research Paper No. 022/2013. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2356166
- Weis, P. (1958). The Hague Agreement Relating to Refugee Seamen. *The International and Comparative Law Quarterly*, 7(2), 334-348. <http://www.jstor.org/stable/755501>
- Weis, P. (1979). Nationality and statelessness in international law. Sijthoff.
- Weissbrodt, D. & Collins, C. (2006). The human rights of stateless person. *Human Quarterly*, (Feb.) 28(1), 245-276. DOI:10.1353/hrq.2006.0013
- Yadav, A. (2023). The Human Right to Citizenship. *The Statelessness & Citizenship Review*, 5(2), 245-251. <https://doi.org/10.35715/SCR5002.1111>
- Yuval-Davis, N. (1999). The Multilayered citizen. *International Feminist Journal of Politics*, 1(1), 119-136.